Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 271 (9648) | 1974 чылдың ноябрь 20, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

Чонга бараан болуру—бедик хүлээлге

Ноябрь 19-та Москвага, Кремльдиг Улуг орденнуга ССРЭ-ниң хереглекчилер кооперациязының төлөөлериниң IX съездизи ажыттынган. Иниттилел ажыл-агыйының 62 миллион кижини эвилелдештирип турар ол күүлүг организациязы съездиге барык 1700 делегат төлөөлекчилер турар. Съездиге делегейниң 53 чуртунуң кооператив организацияларының болгаш делегейниң ийи кооператив организациязының төлөөлекчилери — алчылар келген.

Эштер А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, Д. С. Полянский, А. Я. Пельше, А. Н. Шелепин, И. В. Капитонов келирге, оларны съездиниң делегаттары болгаш алчылары чылыы-биле уткаан. Президиумда олар-биле кады — СЭКП ТК-ның садыг болгаш амыдырал хандырылга кылдызының эргелекчизи Я. И. Кабков, ССРЭ-ниң министрлери, хереглекчилер кооперациязының мурнакчы ажылдакчылары.

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозу составтыг хүндүлүг президиумну чаңгыс эп-сеткилдиг соңгаан.

Чугаалажыр кылдыр бадылаан айтырыглар:

Центросоюзтуң баштаар черинин отчёт илеткели.

Центросоюзтуң ревизия комиссиязының отчёт илеткели.

Центросоюзтуң уставынга, хереглекчилер пинтилелиниң, райпотребсоюзтуң, область, край, республика потребсоюзтарының чижек уставтарынга киирер өскертилгелер болгаш өзгертилгелер.

Центросоюзтуң удуртур органнарының соңгулдазы.

Центросоюзтуң баштаар черинин 1970—1973 чылдарда ажылдап келгениниң дугайында Центросоюзтуң баштаар черинин даргазы А. П. Климов илеткел кылган. ССРЭ-ниң хереглекчилер кооперациязы 117 миллион кижини ийикпе чурттуг чоруунуң барык чартык кезиин эвилелдештирип, көдээ ажылгый продуктуларының болгаш чиг-эдээниң 60 ажыг хевирин белеткеп турар деп, ол демдеглээн. Илеткелчи ооң соонда хереглекчилер кооперациязының шинтирлээр сорулгаларын чугаалаан.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛ БОЛГАШ СПОРТ

Чыл келген тудум биеңиң чуртувуста спорттуң ролю өзүп орар. Миллион-миллион совет кижилер күш-культураны үнелеп, аңаа улам хандыкшып турарлар. Чүге дээрге чуртка коммунистиг пинтилелди тургузарының айтырыгларын чедиишкиниг шинтирлээри ооң-биле сырый холбаалыг.

Үлетпүрүңүн болгаш көдээ ажыл-агыйының бүдүрүлгелери автоматчыдылганы база механизацияны калбаа-биле ажыглап, улам нептередип турар. Ол күш-ажылдың характерин өскерткен, бүдүрүкчүлүүн ыракта бедиткен. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының техниктиг бурунгаар депшилгези, аңаа ажылдаар кижилерден угаанның күженишкиниг ажылын, организмниң шыдамыккайын, кадык болурун негеп турар. Ынчангаш күш-ажыл-биле спорт чарылбас өөнүктер.

Бүдүрүлгениң экономиктиг көргүзүглерин база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериге күш-культура болгаш спорттуң улуг ужур-дузалын сөөлгү үеде шинчилелдер тодаткан. Спортчу маргылдааларга киржип, доктаамал белеткеним, организмни дадыктырып, быжыктырар янзы-бүрү мергежилгелерни кылып турарларының күш-ажылының бүдүрүкчүлүү ону кылбастардан 8—12 хуу бедик бооп турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак күш-культура базаны спортту сайзырадырынче доктаамал кичээнгейни салып турар.

Идея талазы-биле бүзүрелдиг, сагыш-сеткили байлак, Төрээн чуртунга бердингеи, ону камгалаарынга белен, күш-ажылга ынак болгаш кадык-шыырак кижилерни кижизидер бүгү-ле таарымчалыг байдалдар чуртта тургустунган.

«Күш-культураны болгаш спортту улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаалды хүлээп алган. Күш-культураны болгаш спортту бүдүрүлге бүрүзүнге, албан черлериге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, аарып-аржыыр чоруктарны болдурбас, ажылчыларның болгаш албан-хаакчыларның эки дыштанылгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле хемчеглериниң чарылбас кезин кылдыр нептередир чорукту хандырарын партия, совет, профэвилел, комсомол, күш-культура болгаш ажыл-агый организацияларынга дагзыр деп ук доктаалда айыткан. Ону күүседир талазы-биле Тываның спорт организациялары сөөлгү чылларда чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Республикага күш-культураны болгаш спортту хөгжүдериниң үш чыл планын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бадылаан. Ону боттандырар хемчеглерни райкүүскомнар, ооң спорт комитеттери ап келген түүнелиннде дыка хөй черлерде комплекстиг спорт шөлдери, спорт залдары болгаш оске-даа түүлдер кылдынган. Күш-культуржуларның мергежилин бедидеринге, оске ажыл-ишчилерни олче хаара тударынга ол идиг-ни берген. 1972 чылда турган спортчуларның санынга эрткен чылын бешин 5300 ажыг кижи немешкен. Янзы-бүрү секцияларда киржип турарларның саны оскен.

Чөөн-Хемчик, Таңды, Бай-Тайга, Тожу, Эрзин районнарда күш-культуржуларның саны көвүдээн. Чамдык бүдүрүлгелер, колхозтар болгаш совхозтар сөөлгү чылдарда спорт ажылын элээн экижиттен, ол ажыл-ишчилериниң бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга чаагай салдарны чедирин турар. Оларга «Тыва даг дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттар, Тываның геология экспедициязы, «Торгалыг», Тока аттыг совхозтар болгаш өскелердаа хамааржыр. Бо черлерде партия, совет болгаш хөй-ниити организациялары ажыл-ишчилерни спортка хаара тудар боттут хемчеглерни ап келген.

Күш-культуржуларның көвүдээн-биле кады спортка талантылыглар болгаш мергежилдиглер илереп турар. Оларның аразында бөдүүн ажыл-ишчилер эвээш эвес. Хову-Аксында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, хаакчы Анатолий Глухов, Улуг-Хемде мөгелер Найдан-оол Доспац, Василий Базыр-Тараа, хаакчы Николай Чуруто, Ак-Довуракта мөге Федор Ондар, шыдыраачы Монгуш Адыг-оол, Таңдыда чүгүрер Владимир Кочега ышкан кижилерни хөй-биле адаа болур. Олар ажылындан хостуг үеэшде ынак спортунга белеткелди доктаамал чорудун, мөргылдааларга чедиишкиниг киржип турарлар.

ГТО-нуң чаа комплекизи — совет күш-дамыр кижизидилгезиниң программалыг үндезини. Ол кижилериниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, Төрээн чуртун камгалаарынга белен болурунга дузалаар. Республикада пинтизи-биле ГТО-нуң нормаларын дужаарынче 50 муң хире кижи кирген, ооң иштинден 23 муң ажыг кижи ону долузу-биле дужаап алган. Бо чугула ажыл ам-даа чогуур негелдеге четпес, массалыг эвес. Үжен ажыг муң оолдар, кыстар чаа комплекстиг нормаларын дужаарынче эгелеп кирбээн. Күш-культура организациялары күш-ажылчы кижи бүрүзү ГТО-нуң нормаларын дужаап кирген турарын чедип алыры чүгүлээ.

Бүдүрүлге гимнастиказының ажык-дузазы улуг. Тываның геология экспедициязында, дааранылга комбинадында бо хереги боттандырып турар, а өске бүдүрүлгелерде, организацияларда ону чорутпайн турары кончуг четпес. Бүдүрүлге гимнастиказын доктаамал чорудары ажыл-ишчилериниң бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга ажыктыг салдарын чедирер, ынчангаш ону экижидер хемчеглерни алыр херек.

Республиканың күш-культура болгаш спорт организациялары спортту массалыг болдурар, аңаа ажыл-ишчилерни калбаа-биле хаара тудар чамдык хемчеглерни ап келген. Ынчалза-даа ыңдыг ажылдың деңнели үениң негелдезинге ам-даа четпес. «Спартак», «Урожай» эки тура спорт пинтилелдери бүдүрүлгелерде, колхозтарда болгаш совхозтарда спорт колдективтерин кошкак удуртуп, боттуг дуза чедирбейн турар. Ооң уламындан ажылының деңнели куду болуп артыпаан. Кызылдың сүт, алгы, туйбу, хлеб заводтарында, «Кызыл тудуг» эргелелинде спорт ажылы багай. Эки тура спорт пинтилелдери, ооң чер-черде организациялары ажылда четпестерни чайлаткаш, ГТО-нуң нормаларын дужаарын массалыг болдурарын, янзы-бүрү секцияларны тургузарын база ажыл-ишчилериниң ортузунга массалыг кадыкшылга хемчеглерни чорударын чедип алыр ужурлуг.

Хоорайның болгаш көдээниң ажыл-ишчилери спортка массалыы-биле хаара туттунган турарын чер-черде партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары доктаамал кичээнгейге ап, күш-культура коллективтеринге боттуг деткимче, дузаны чедирер хүлээлгелиг.

Совет Тываның ажылчы чону СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтирлерин амыдыралга боттандырар дээш кызымак ажылдап турар. Оларның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, кадык болурунга дузалаар спортту массалыг болдурары чүгүлээ айтырыгның биреэзи.

Чыл планын—хуусаа бетинде

ХҮЛЭЭЛГЕДЕН АЖЫР

«Саян» совхозтун Могай фермазы 230 баш саар инектиг. Он саанчы бар. Улуг эвес, ынчалза-даа найыралдыг, бир демниг ол коллектив тоску беш чыл планының тодарадыкчы дөртку чылында бедик көргүзүглерни чедип алган. Бо чылдың үшкү кварталының түүнелинде могайжылар инек бүрүзүнге онаштыр 2157 кг сүттү саап, республиканың сүт-баразы фермаларының социалистиг чарыжынга ийиги черни эзлээн. Ферманың саанчылары чылда 460 тонна сүт бүдүрер планныг тургаш, ону он айларда 499 тонна кылдыр, а чылда 390 тонна сүт садар тургаш, ону ам 432 тонна кылдыр боттандырган, азы чыл планын ийи ай бурунгаар ажыр күүседкен!

Ферманың мурнакчы саанчыларының шудургу ажылын демдеглээр херек. Аныяк саанчы Октябрина Серенчик саанчылаан эгелээнден бөөр чаа-ла чыл чедип турар. «Кежээниң мурнунда—мактал» деп үлегер чугаа бар. Ол аныяк уруг бодунуң ак сеткилдиг, кежээ, кызымак күш-ажылы-биле коллективтиң хүндүткелин чедип алган. Ол он айлар дургузунда бодунда быжыглаан инек бүрүзүнге онаштыр 2496 кг сүттү саггаан, мурнакчыларның одуруунче кирген. Саанчы Мария Тимшина чылда инек бүрүзүнден 2500 кг сүттү саарын хүлээнгеш, он айларда ынча сүттү саап, берген сөзүн эзлээн. Дарья Круглова чылда бир инектен 2450 кг сүт саар хүлээлгезин ам база күүседипкен.

Могайжылар бо чылын сүт саалдазын дыка көвүдедирин чедип алган. Чижээ, саанчы Д. Круглованың бо чылдың он айларында бир инектен саап алган суду эрткен бүдүн чылда сагганыдан 50 кг хөй болган, Н. Волошина— 50 кг-ны, Л. Маады—30 кг-ны хөйну саггаан.

Ферма саанчыларның карак кызыл күш-ажылының ачызы-биле чылда сүт бүдүрер планындан 39 тоннаны, садар планындан 42 тоннаны он айларда-ла ажыр саткан. Ферма пинтизи-биле чылда бир инекке онаштыр 2250 кг сүт саап алыр хүлээлгезин ийи ай бурунгаар 2291 кг кылдыр күүседкен, азы 41 кг-ны хөйну саггаан.

Ынчангаш «Саян» совхозтун Могай фермазының саанчылары ам сүттү пландан ажыр саарынче киришкен, келир чылдың үлүүнде ажылдап турар.

К. АРАКЧАА.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) ферманың мурнакчы саанчылары Октябрина Серенчик биле Дарья Круглова.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

МӨҢГЕ БОЛГАШ БУЗУЛБАС НАЙЫРАЛ

МАРН-ның III съездизиниң болгаш Моол Арат Республиканы чарлаанының 50 чылынга бараалгаткан совет-моол найыралайы Совет Эвилелинде үргүлүлеп турар.

Москвада, эвилел болгаш автономнуг республикаларның найысылалдарында, Россия Федерациязының хөй-хөй хоорайларында ажылчы чоннарның байырлыг хуралдары, митингилер болгаш найырал кежээлери болгулап, моол улустуң чедиишкиннери-бие холбашкан делгелгелер ажыттынып турар.

Ноябрь 18-те Бунинниң камвол комбинадынга (Москва область) совет-моол найырал митингизи болган.

Анда сөс алгаш, комбинаттың партком секретары Е. В. Ковальская, аргыкчы А. Е. Папельнюк, комбинат директору Д. И. Илюхин улар-моол улуска хамаарыштыр совет кижилериниң ажы-дуңма сеткил-сагыжының дугайын, Бунинниң аргыкчылары биле Улан-Баторнуң аргыкчыларының аразында чаңчыккан найыралдыг харылзааларының дугайын чугаалаанар.

Моолдуң ССРЭ-де элчини Х. Банзрахч СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежнев баштаан совет партия-чазак төлөөлериниң Улан-Баторже ам кылыр деп турар зян-чоруу совет-моол найыралдың улам ыңай быжыгарынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг дээрзин онзалап демдеглээн.

Моол улус бодунуң революстуг чаалап алымшкынларын болгаш социалистиг тургузуушкунда чедиишкиннерин Совет Эвилелиниң ажы-дуңма найыралы-биле болгаш интернационалчы дузаламчызы-биле өрге өскүүгаар холбаштырып турар деп, элчин демдеглээн.

(СЭТА).

Хүлээлге күүселдезин түннеп тур бис

БЕЛЕТКЕЛ ЭГЕЛЭЭН

Бистиң коллективтиң 1974 чылда алган хүлээлгелеринде мындыг одуруглар бар.

— Салдадыышкынның болгаш чүүк соортүрүүнүң чыл планын сеңтябрь 20-де күүседир. Пландан ажыр 5 муң тонна чүүктү соортүр.

— Чогаадыкчы 6 саналды киирер болгаш пландан ажыр 1 муң рубльдиг орулгазыл алыр.

—Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга удур 1 хуу бедидер.

Хүлээлгениң бо болгаш өске-даа көргүзүглериниң күүселдезинин дугайын маңаа чугаалаксадым.

Улуг-Хемниң пароходство черинин сугжулары тодарадыкчы чылдың күрүне планын болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде алдарлыы-биле күүседкен.

Бо чылдың салдадыышкынын бистиң хемчилериивиске берге байдалдыг болган. Эрткен кыжын хар эвээш болганындан Бин-Хем чайның ортан үезинден сыыган эгелээн. Хем орүүнүң чамдык черлеринге салдар ызырып, катерлер чоруп албас апаар таварылгалар удаа-дараа таваржыл турган. Ынчалзажок пароходство черинин дуржулгалыг капитаннары, мотористери болгаш матростары боттарының байлак дуржулгазын ажыглап турган, бергелерин ажып эртин, салдыынган сорулгаларын чедиишкиниг күүседкен. Ыяш салдадыышкынын эрте частан эгелээш, орай күске чедир чоруудун келдивис. Бүгү экипажтарның кежигүннерин сезон дургузунда күженишкиниг ажылдаан. Оларның аразында социалистиг чарыштың түүнелдерин доктаамал үндүрүн, ооң моральдыг болгаш материалдыг талаларын өөренип көрүп турган.

Бо бүгүнүң түүнелинде ыяш салдадырының, чүүк соортүрүүнүң, пассажирлер аргыштырарының талазы-биле алдынган бедиткен хүлээлгелер ажыр күүсеттинген. Чүүк соортүрүүнүң навигация планы 109,9 хуу күүсеттинген. Чижеглеп алган хемчег-биле алырга 160,6 муң тонна чүүк соортүгеен бооп турар. Ону тодаргайларга, 124,6 муң кубометр тудут ыяшын салдаткан, 2360 тонна хыварчаар материалдарны, 4500 тонна үлетпүр болгаш эзээ-чем бараанарын соорткен бис.

«Заря» теплоходтун экипажы 21 муң пассажирлерни аргыштырып, бодунуң бедиткен хүлээлгезин база-ла ажыр күүседкен.

Чүүк соортүрүүнүң чыл планы сеңтябрь 15-те күүсеттинген.

Бүдүрүлге планын ажыр күүседип, ажыл-агыйны экижиттеннинг ачызында бистиң коллектив пландан ажыр 22 муң рубльдин арыг орулгазын алган, бо талазы-биле алдынган хүлээлге база-ла ажыр күүсеттинген.

Боттарына алган хүлээлгелерин ажыр күүседкилээн болгаш оскелерге эки үлегер-чижээн көргүзүп турар мурнакчылар бисте хөй. Оларга капитаннар Н. В. Нугис, С. С. Романов, М. А. Ашдк-оол болгаш ооң-даа оскелер хамааржыр. Ооң аңтыда рулевой моторист В. Иконников, повар В. Абрамова олар кызымакчай күш-ажылы-биле коллектив кежигүннериниң хүндүткелин чаалап алган. Үстүнде адаанывыс капитаннарга баштаткан экипажтар навигация планын айыткан хуусазындан бир ай бурунгаар күүседкен.

Сугжуларының ажылы сезонунут ажыл дээр шын эвес чүүлдер бар. Улуг пароходство черинге хамаарыштыр алыр болза ол ындыг-ла. А бисте тускай септекчилер чок, ынчангаш кышкы үеде септелге ажылды кидин түүк чоруп турар, ооң тускай графиги тургустунган болгаш тус-тус бригадаларның аразында социалистиг чарыштың негелдери ажылдап кылдынган.

Тоску беш чылдың сөөлгү чылы 1975 чылда бистиң коллективтиң мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Чүүк соортүлгезинин хемчээли бо чылдыыындан улгадыр. Ону чедиишкиниг боттандырары септелгени эки организастаанывыстан хамааржыр.

О. ПЕТРОВ,
Улуг-Хемниң пароходство черинин начальнигы.

Мал чеминиң кадагалалы, чарыгдалы, учёду

Белеткел кошкак, негелдеге дүүшпес

«ШЫННЫҢ» РЕЙДИЗИ

«Большевик» совхозта мал кыштаглаашкынының байдалы-биле таныжар дээш «Шынның» рейд бригадазы аъттанып кан. Шеминиң шыпаазында, ийи талакы даг шаттарында хар чок, сооктуг чидия аажок. Ажыл-агыйның малы 40 ажыг кыштагда. Хем уну болгаш хемчигештер — Хадын, Ак-Кара-Суг, Дестиг-Кара-Суг, Чолдак-Кара-Суг, Узун-Кара-Суг, Ханы-Кара-Суг ынчаар одар багай эвес.

Бо чылгы агаар-бойдустуң таарымча чок байдалы Шеминге элээн ыраажыкту чедирзе-даа, ниитиниң малынга чем белеткээр талазы-биле шемижилер эрес-шудургу ажылдаан деп болур. Бөдүүн болгаш чулуктуг чем белеткээрни 1973 чылдан көвүдеткен. Силосту 479,5 тоннаны салган. Ол эрткен чылдаазындан 124,6 тонна хөй. Сиген, саванны 1566 тоннаны, азы 69 тонна хөйну белеткээн. Белеткеттинген бүгү мал чемнери бода болгаш шээр мал кыштагларында чедиртиниген. Чүгле Кызыл-Хавак чоогунда чаш малга чидиртири-биле кек сигениниң элээн каш сараатта-рын тускайлаан. Ооң кадагалалы багай эвес.

Бөй бригадазының кежигүннери мал чемниң кадагалалынын, ажыглалынын, саванны малга чымчады ылбыратканы бөөрүнүң, суг-суттатбиле хандырылгазының, малдың сайгара тургусканының, малчыннарның амыдырал-чурттаргазының байдалынче кичээнгей салган.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының кажаа-хораазы, бажың-балгады кышка удур эки белеткеттинген. Фермаың ишти арыг-силиг, чугайлап каан. Бүрүн механизастаан. Ында малга чем белеткээр цехтиг тудуу доозулган, чүгле техниктиг дерилгези арай элек. Чадаанаың «Сельхозтехника» салбырының М. Чимитке удуртканы механизастаттынган звенозу мал чеми белеткээр цехтиң иштики дерилгезин кылырын саададып турар. Фермаың мал чеми кадагалаар черинде пресстээн саван, сараатта-ан сиген, траншеяда силос бар.

Ынчалза-даа мал чеминиң кадагалалында четпестер бар. Ферма эргелекчизи К. Иргит, совхозтун кол зоотехниги Ч. Чүлдүм «Час удаасс келирле болгай» дээр хөөн-биле мал чемин камнавайн турар. Сараатта амдан эгелеп «мөөгүлеп» берген, саван чер-чер-биле сустун чыдар. Суур чурттакчыларының хууда хаванналары чадзгай кажаа аразы-биле өде халышкаш, инектерге «дузалажып», мал чемин тө үскүлеп, ында аңдаштаныр, силос массазының кырында изин, дүдээн тараа богун касканнаан турар.

Инектерни чемгербейн турар. Ооң хараазы-биле сүт саалдазы мурнуку деңнелиннден кудулаан. Фермада белеткеттинген мал чеминиң курлавыры эвээш. Саванны хээндектевейн, чымчады ылбыратпайн, минералдыг чемнер-биле холуваан турган, малга берип болбас ужурлуг. Инекке чем салын бөөр кормушкалар чанында доң, инек өдээн аштавайн турар.

Дөргүүде төрүүр инек турун турар. Ында эвээш хемчээлдиг савац бар. Кажаалар септеттинмээн. Оларның девискээри доң инек өдээ-биле хорумналган. Ол кыштагда 150 бызааның каяа кыштаары тодараттынмаан. Кадарчы Ховалыг Эрес-оолга кыштадыр деп-даа чугаа бар. Бир хүн Даштыг-Тейже бадырар дээш хүнзедир соок черге чемгербейн кажаалап хүнээн таварылга бар. Хову-Аксында бода малга, чаа кажааның тудуу доозулза-даа, чылытлаашкын кылдынмаан. Кадарчы Монгуш Сотпаның чурттаар бажыңы чок, бажыңны чаа тудуп эгелээн. Хадың-Аксында 34 баш шары кыштаткан. Ында база-ла эвээш савацлан өске чем чок. Механиктиг худук каш чыл бурунгаар үрелген.

— Бо Хадың-Аксынга мал кыштадыр аргажок болган. Мал одары, суг чок. Боттарывыс безин элезиниг дош эккеп, ону эргизип ажыглаардыр бис. Шарыларны Үстүү-Хадың кедээзин шарланга чедирип, ында хөлчүк суундан суттарып ап тур мен—деп, кадарчы М. Бойлу чугаалады.

Совхозтун малчыннарындан 26 өг-буле өгде, 30 хирезин бажында чурттап орар. Ам-даа бажыңы чок, оо чылыгаттынмаан малчыннар бар. Дестиг-Кара-Сугда молдурга кадарчызы Доржукайның оо соок, а ол хиреде чурттаар бажыңы чок. Хойжу О. Мөңгүнүң бажыңының соцга рамалары бузук, чаңгыс каът.

Мал турлагларында чеди кудуктун дөрту ажылдан турар. Суг соортүр үш машинаның чаңгызы, ийи трактор ажылдан турар. Шээр малдың 9 коданында малга-суг кудуп бөөр оңгачалар чедишпес. Суг кудуп кадагалаар улуг савалар база хереглеттинин турар.

Шээр малдың төрүүр коданнарында хурагаш кажаалары септеттинмээн. Печкалары бузук. Ылаңгыя 430 ажыг төрүүр хой малдаан Ондар Сенденмааның кыштаанга септелге негеттинин турар. Чаңгыс-Хадыңга эрткен кыжын Сат Садык кыштаан хирезинде чазын кажаа иштин коптарбаан, курган өдек бөлбээн, кажаа септелгезин кылбаан. Ам ында Куулар Баян 350 ажыг хой кыштадын турар.

Совхозтун кол зоотехниги Чигир-оол Чүлдүм, улуг мал эмчизи Ооржак Байыр, бода мал, бригадазының бригадири Кара-Сал Биче-оол, шээр мал бригадазының бригадири Ховалыг Экер-оол, сүт-бараан фермазының эргелекчизи Иргит Күдер-оол олар мал кыштаглаашкынының байдалында четпестерни чайладыр дээш шинтирлиг хемчеглерни алыры үе негеп турар. Совхоз дирекциязы (директору В. Оюн), партком (секретары Д. Хертек) шыңгыы хемчеглерни ап турган, четпестерни дарый чайлаткаш, малды кыштап хүр ажырарын хандырары чугула.

«Шынның» рейд бригадазы: А. БАЗЫР-ООЛ — районнуң улусчу контроль комитединиң кежигүнү, М. ТҮЛҮШ — совхозтун хойжузу, М. СЕВЕН — «Шынның» корреспондентизи.

ПРОФЭВИЛЕЛ ОБКОМУНУҢ Х КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Дүүн Кызылга, Политиктиг чыдыышкын бажыңынга харылзаа ажылдакчыларының, автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктар ажылчыларының профэвилелиниң отчёт-соңгулдалыг Х область конференциязы болуп эрткен. Профэвилел обкомунуң отчёттуг үеэнин дургузунда кылып чоруткан ажылының дугайында илеткелди ук профэвилел обкомунуң даргазы Л. И. Кудер-ол кылган.

Отчёттуг илеткел талазы-биле эштер А. К. Иргит, И. С. Баев, В. А. Жбанов болгаш ооң-даа өскелер санал берген.

Конференция профэвилел обкомунуң чаа составын болгаш ооң президиумун соңгаан. Обкомнуң даргазынга Ю. Т. Тихонов соңгуткан.

СОВЕТ-ИРАН ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Ноябрь 18-те Кремльге СЭКП ТК-ның Чиргине секретары Л. И. Брежнев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң даштыкы хереглер министри А. А. Громыко биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалаанын ёзугаар ажыл-хереглер найыралдыг аян-чоруун кылып Москвада чоруп турар Иранның Шахиншагы Мохаммед Реза Пехлевиниң аразында чугаалажыышкыннар эгелээн.

Найыралдыг болгаш ажыл-ишчи байдалга боон эрткен чугаалажыышкыннар үезинде янзы-бүрү талаларда совет-иран кады ажылдажылганың байдалын болгаш хөгжүүр перспективаларын тодаргайлап чугаалажып көрген. Талалар кайы-кайызынга ажыктыг экономиктиг кады ажылдажылганы ханыладырының аргаларынче садыг болгаш эртем-техниктиг харылзааларны калбартырынче улуг кичээнгей салган.

Кайы-кайызынга соонуургалдыг бооп турар делегейниң өзөн хөй чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдар солчулгалы база болган. Делегейде политиктиг байдалды улам ыңай экижидериниң, хавырылдырышкын чорудулгазын Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүк кавызынга нептередириниң сорулгалары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген.

Чугаалажыышкынларга киришкеннер болза: совет таладан —ССРЭ-ниң даштыкы хереглер министриниң орулакчызы С. П. Козырев, ССРЭ-ниң Иранда элчини В. Я. Ерофеев, СЭКП ТК-ның Чиргине секретарының референтизи Е. М. Самотейкин;

иран таладан — экономика болгаш саң министри Х. Ансара болгаш Иранның ССРЭ-де элчини А. Ардалан.

Чугаалажыышкыннар ам-даа уламчылаар.

(СЭТА).

Партийжи амыдырал

ИДЕПКЕЙ-ДААА, ХАРЫЫСАЛГА-ДААА БЕДЭЭН

Коммунист бүрүзүнүң идепкейин, харыысалгазын бедидер база сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле партия организациязының бюрозу партдокументилер солуушкунунуң үезинде элээн ажылды чоруткан. Партия Уставының негелделерин күүседип турарының, ажыл-амыдыралының дугайында олар-биле сагыш-сеткилдің ханыызыдан эш хуузунуң беседаларын чоруткан. Ол ышкаш партия хүралдарын белеткеп, эрттирериниң ынарын эки жидер, оларның кижизидикчи утка-шынарын, дээштинин бедидер хемчегдерин ап турары коммунистериниң сагылга-чурумун быжыглаарынга, идепкейин болгаш харыысалгазын бедиделиниге дээштиг салдарны чедирген. Амгы үеде бисте коммунистерниң 85-90 хуузу хуралдарга олуржуп, оларның хөй-хөйү санал-оналын берип турар апарган.

Коммунистерниң тус-тузу-биле, эрлыгыя ажыл-херээнде, ажыл-чаңында четпестерлиг чамдык эштер-биле ылган беседалар чогуур түңнелдерлиг болган. Чижээ, коммунист Д. Севек мурнунда Черби ортумак школазынга ажылдап турган, ажыл шагы үзүп, арагалааны дээш ийи катап партийжи шынгыы хемчегни алган. Оон башкылаар ажылдан үнгеш, бистиң совхозка аарсаар ажылдар кылып эгелээн. Бо аныяк коммунист-биле партбюро эш хуунуң беседазын кылып, тудугжулар бригадазынга политинформаторлаар партийжи даалганы берген. Чоорту ол эки талаларын көргүзүп эгелээн. Оон соонда партбюро ажыл-агыйның дирекция-биле сүмелешкеш дузалакчы хойжу кылдыр саналдаан. Анаа чартык чыл хире ажылдаан соонда төрээн хураганны малдаар улуг хойжуга ону эрткен чылын томуйлаан.

Эш Севек хүлээп алган коданын хүр чаагай кыштаглаткан. Хойдан дүк алыр планын 120 хуу күүсеткен. Амгы үеде хойнун күш деңгели эки, а келир чылдың мартта чаа төрүттүнген баштайгы хураганнарны хүлээп алырынга хойжу белеткенин турар. Ажыл-херекти, партийжи даалганы бедик харыысалга-биле көрүп, эки талаларны көргүскени дээш партия талазы-биле мурнунда алдырган хемчеглерин чогуур айында дүжүргеш, чаа хевириниң партдокументилерин солуп берген. Аныяк коммунист эш Севек партия организациязының бүзүрелин бодунуң шудургу ажыл-херээ-биле ынчаар бадыткаан.

Партбюро ол ышкаш мурнунда ажыл шагы үзер, даандырган ажыл-херээнге харыысалгазын кошкадып турган коммунистер Ч. Т. Ензук, К. Б. Монгуш, Ч. К. Дамбаа болгаш өскелер-биле беседаларны чоруткан соонда олар эки талазын, идепкейин көргүзе берген.

Бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниити амыдыралынга коммунистериниң хөй нуруузу идепкейин, социалистиг чарышка авангардчы ролюн көргүзүп, бергелер-биле демиселге шудургу чоруун көргүзүп келген. Чижээ, коммунист К. Т. Маады мал ажылынга 29 чыл болган. Бо чылын хойдан чаш төл алыр планын ол 119 хуу, дүктүүн—118 хуу күүсеткен. Даандырган ажыл-херекти коммунистиг ёзу-биле көрүп, эрешудургу ажылланы дээш ону Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаннаан болгаш аңаа мал ажылынга бирги класстың мастери деп атты тывыскан. Ындыларга Октябрь Революциязы болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчилери О. Е. Чооду, Б. У. Оюн болгаш өске-даа коммунистерни хамаарыштырып болур.

Бо чылдың агаар-бойдузу нарын болганындан кыштаглаашкынны эрттирери дыка берге болур деп чүвени бистиң малчыныарывыс, коммунистер медереп билип турар. Ынчалзажок коммунист хойжулар ам безин 1975 чылдың бедиткен хүлээлгелерин ап эгелээн. Чижээ, эш Б. У. Оюн келир чылын төрүүр 100 хойдан-на 105 хураганны, 3 кг дукту алыр хүлээлгени алгаш, Маады Килис-оолду чарышка кыйгырган. Маады эштиң чарышка кыйгырыын хүлээп алгаш, үстен 110 хураганны бир башка онааштыр 3 кг дукту алырын хүлээнген. Көдээ Советтиң депутаттары Маныкай Көк-оол биле Чорумаа Хүлер-болдун хүлээлгелери — төрүүр үүс хойга онааштыр 115 хураган, бир башка онааштыр 3,5 кг дүк бооп турар.

Аныяк коммунистер-биле ажыл база-ла парторганизацияның кичээнгейинин төвүнде турар. Езулуг партийжи эштерни кижизидеринге үр, хөй талалыг ажыл негеттинер апаар. Отчёттуг үениң дургузунда совхоз бүдүрүлгезинин эн дээре чеди мурнакчыларын парторганизациязының составынга хүлээп алган. Оон аңгыда сөөлгү ийи-үш чылда тос кижини партияга хүлээп алган. Оларның эртем билиниң, ажыл мергежилиниң, ажычаңының онзагай байдалын барымдаалап ажылдаары бистиң партийжи принципис болгай. Ынчаарга партия организациязы ажылды чогум-на ынчаар тургузарын оралдажып турар.

Маңаа хамаарыштыр бир ийи-ийи удаа, артканнары бир-бир удаа сонгукчулар мурнунга отчёттарын кылганнар. Район Советтиниң депутаты, «Малчын» колхозтуң хойжузу Б. М. Доңгак сонгукчуларга Советтиң шиитпирлерин, бодунуң кылган ажылын доктаамал таныштырып, оларның негелде-хереглелдерин хандырар дээш идепкейлиг ажылдавышаан, күш-ажылдың мурнакчыларының одуруунда чоруп турар. Ол эрткен айларда төрүүр үүс хойга онааштыр 110 хураганны камгалап ап, ниитиниң малынга чайгы үеде 6 тонна сигении белеткээн. Амгы үеде кыштаглаашкынны эки организастап турар. Район Советиниң депутаттары районнуң харылзаа болдириниң оператору Т. И. Демчик, школа ажылчыны Ш. Д. Доңгак, «Мөгөл-Буреп» колхозтуң малчыны А. К. Хертек, районда чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыны Т. Х. Опаш олар, өске-даа эштер депутат хүлээлгезин күүседиринге, онаашкан ажылынга кызымаккайлар.

Ажыл-агый, культура тургузуушкунунга депутаттарның салыышкыны хөй талалыг. Ылаңгыя соңгукчуларның чагыларын күүседирин активчилерге, хөй-ниитиге даянгаш боттандырып турар. 1971 чылда РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниге соңгулда үезинде депутаттарга чоннуң бергеи чагыгларының чартыктан хөй кезин күүсеттингеи. Ону депутаттарның калбак киржилгези-биле боттандырган. Районда 50 олуттуг чаа столовая, чаа чунар-бажын, Мугур-Аксында 60 олуттуг интернат, кезер эмнелге чери. Кызыл-Хаада участок эмнелгези, ийи колхозтуң чаа конторалары, хөй санныг чуртталга бажыңнары, албан-организаций черлериниң объектилерин туткан. Хлеб быжырар черни механизастап, чоннуң амыдырал хандырылга комбинадын, чаа электростанцияны, автомашинага бензин кудар черни ажыглалга киргген. База бир интернат, чаа аалчылар бажыны бо чылын ажыглалга кирер. Колхозчуларны, албан-организацияларны машина-техника-биле хандырары чогумчалыг шиитпирлеттинин турар. Күүскомнар, албан-организациялар чагыглар күүседир талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чоруткан.

Чоннуң хлеб аймаа, үлетпүр болгаш азы-чем бараанныбиле хандырарын, малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидерин, уруглар албан черлериниң чамдык айтырыгларын, радиожулганы, телефончудулганы багай эвес шиитпирлээн. Аңаа депутаттарның киргген үлүү улуг.

Суурлар чаагайжыдылгазынче чоннуң киириштиргеш, бо чылын 700 ажыг дөс ыяшты олуртуп, хөй чечекти өстүрген. Херимнерни септеп, бок чижектен чугаалап көрейн. 1971 чылда чолаачы Н. Чооду СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга кирген. Аныяк эр ажок шимченгир, чамдыкта изигленир, хорадаачал болгаш кандыг-даа даалга бээрге, санал кипрерге оон-биле чамдыкта чөпшээрежир, а чамдыкта ойталаар-даа турган. Оон ажы-чаңында ол четпестерни эдип алыр дээш партия организациязы үр, шудургу ажылды чоруткан. Николай Чооду ам ёзулуг коммунист болган, совхоз бүдүрүлгезинин мурнакчыларының бирээзи.

Бисте бактааган 16 аныяк коммунистиң тускай школазын организастаан. Олар аңаа партия Уставын болгаш Программазын, партия тургузуунуң айтырыгларын, агар политиканы өөренип турар. Дуржулгалыг башкы, хоочун коммунисти ында пропагандистедип каан бис. Оон-биле кады оларның партийжи даалгалар күүседип турарын доктаамал сайгарып, чамдыкта хуралдар белеткээри ышкаш түр даалганы бергеш, аңаа дузалажыры-биле дуржулгалыг коммунистерни быжыглаары чаңчыл апарган. Ол хемчеглер хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржиринге оларның инициативазын бедидип турар.

Ынчалзажок ниитизи-биле коммунистериниң идепкейин болгаш харыысалгазын бедидер талазы-биле партбюроның ажылында четпестер болгаш чедир шиитпирлеттинмээн чүүлдер ам-даа хөй. Бүдүрүлгеге чамдык коммунистериниң авангардчы ролю кошкак, хөй-ниити ажылынга идепкейи чавыс болгаш чамдыкта мырыңай сагылга-чурум үрээр безин таварылгалар бар. Чижээ, коммунист В. И. Воронцовту арагалап турганы дээш, Б. Т. Тары-Сюрюнүү чылдаан чокка үш удаа хурал үскени дээш, Хомушкуну арагалааны дээш партийжи ёзу-биле хемчег алган. Д. Чоодуну даандырган ажыл-херекке харыысалга чок болганы дээш улуг хойжу хүлээлгезинден хостаашы, өске ажылче шилчиткен.

Партдокументилер солуушкунунуң үезинде чоруттунган партийжи-организастыг ажылдың дуржулгазын, улам быжыглап, байытпышаан, партия кежигүнү бүрүзү кандыгдаа ажыл-херектерге, каяда, кезээде авангардчы ролюн көргүзүп, коммунистиң бедик алын төлептиг балытказын дээш партбюро моон соңгаар-даа шудургу ажылды чорудар.

А. МААДЫРОВ,
«Кара-Хаак» совхозта парторганизация секретары.

Лампа кылыр полуавтомат

Москваның электровакуум приборларының заводунуң кывар лампалар шегинге күчүлүг прожектор лампаларны безерек автоматтар бүдүрер. Лампалардан хей үндүрер дөрт кижи ажылдап турган черлерде ам чаңгыс машина ажылдап турар. Баштайгы бир бөлүк лампаларны бүдүрүп үндүрген. Продукцияның шынары кончуг эки.

ЧУРУКТА: бирги безерек чаа автоматка бүдүрүп белеткээн лампаларның шынарын хынап турар бригадир техник-технолог Любовь Свердлова.

В. КУНОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

СОЛУННАРНЫ, ЖУРНАЛДАРНЫ ӨГ-БҮЛЕ БҮРҮЗҮНГЕ

Ажылчы чоңга солуннарны, журналдарны чаа номер бүрүзү солуттунмас дузалакчылар апарган амгы үеде оларны чагыдып албаан өг-бүлени тывары берге. Чамдык номчукчулар күзээни ангы-ангы чагыдылгаларны кылып, кончуг хөйну номчуп турарлар. Мынчангаш бистиң чуртта чоннуң ап турар чагыдылгаларын өг-бүле бүрүзүнге үлээрге оон биеэзиниге-ле 4 экземпляр онаажып турар.

В. И. Ленин «хүн бүрү үнер парлалга биске чүс-чүс мүн болгаш миллион экземплярга тараар уҥурлуг» деп бижээн. Коммунистиг партия ол сорулганы херек кырынга боттандырып келген. Совет Эвилели делегейде ан-не хөйну номчуп турар чурт деп бүгүде билир.

1975 чылдың парлалга чагыдылгазының байдалы бистин республикада кандыгы? Республиканың «Союзпечать» агентилелиниң ноябрь 10-да медээзин ёзугаар алырга чагыдылга-биле Кызыл хоорай мурнап турар. Кызылчылар ол үеге чедир 57607 экземпляр солуннар, журналдарны чагыткан ийикле, эрткен чылдың деңнелиниге 1220 ажыг экземпляр хөй болган. Ол дээрге хоорайның мүн номчукчузунга 886,2 экземплярның онаажы турары-дыр. Найысылалдың дыка хөй коллективтериниге парлалга чагыдылгазы дыка организастыг. Ылаңгыя аэропортта, республика эмнелгезинде, пассажирлер АТБ-зинде, № 48 тудуг эргелелиниге партия организациялары парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларынга боттуг удуртулганы берип, номчукчу бүрүзүнге чедип, чедишкиниг ажылдаанар.

Найысылалда парлалга чагыдылгазында чамдык ыңдыг чедишкиниг-биле чергелештир четпестерни ыыттавайн барып болбас. Бо чылдың январь 1-де 1624 экземпляр «Правда»-ны турган болза, ам 1194 санныг. Ол ышкаш кызылчылар «Известия» солуннуу дыка эвээшти чагыткан. Хоорай девискээринде «Көк-Тей» совхозугуң өттүле коммунистери 40 ажыг хирезинде «Правданы» 6-ла экземплярны чагыткаш партийжи политиктиг чаңгыс-даа журнал чагытпааны илерээн. Эрткен чылын көктейжилер «Сельский механизатор» деп журналды 60 экземпляры чагыткан болза, бо чылын чүлё 32 болган. Парлалга чагыдылгазы ыыдыг янзылыг ала-чайгаарладып турар организацияларны хоорайдан сонаар болза ам-даа бар. «Сельхозтехниканың» базазының коллективинден хоорайның «Союзпечать» агентилелиниге чаңгыс-даа экземплярының квитанциязы дужаттынмаан.

Республиканың Бай-Тайга, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Эрзин районнары парлалга тарадылгазының талазы-биле күдуруктап турар. Бай-тайгажылар ноябрь 10-га чедир 5486 экземпляр солуннар, журналдарны чагыдып, эрткен чылдың ол үезиниң деңнелиниге безин четпейн турар. Районнуң мүн номчукчузунга 472,9 экземпляр онаажын турар, организастыг хемчеглерни дарый албас болза, ажылчы чоннуң дыка хөйү келир чылдың солуннар, журналдарын албайн барып болур.

Улуг-Хем район эрткен чылын ноябрь 10-га чедир 13998 экземпляр солуннар, журналдарлыг турган болза, ол түнге бо хүннерде мүн чыгам экземпляр четпейн турар. Ылаңгыя бо районда «Шын», «Тыванын аныяктары» солуннарның чагыдылгазы дыка багай чоруп турар.

Барыын-Хемчик районунда парлалга чагыдылгазының кампаниязы организастыг эртип турар. Район ниитизи-биле 22450 ажыг экземпляр солуннар, журналдарны чагыткан. Ол дээрге эрткен чылдың ноябрь 10-да турганындан 4 мүн экземпляр хөй-дүр. Ынчангаш парлалга чагыдылгазының талазы-биле барыын-хемчикчилер Кызыл хоорайның соонда ийи дугаар черле турар. Бо районнуң номчукчулары «Правда», «Известия», «Сельская жизнь» солуннарны болгаш партийжи политиктиг журналдарны хөйну чагытканнар. Ол ышкаш «Тувинская правда», «Тываның аныяктары» солуннарның чагыдылгазы база эки. Районнуң партия организациязы парлалга чагыдылгазының талазы-биле парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларынга удуртулганы берип, «Союзпечать», харылзаа ажылдакчылары-биле бир демниг ажылдап келген.

Теп солуннарга болгаш журналдарга чагыдылга кылыры ноябрь 25-те доостур. Ынчангаш парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары, харылзаа ажылдакчылары номчукчу бүрүзүнге чедип, оларның күзээни солуннар, журналдарын алырын сүмелеп, өг-бүле бүрүзүн чагыдылгалыг болдурарының бүгү хемчеглерин алыры чүгүла. Ылаңгыя «Правда», «Комсомольская правда», «Сельская жизнь», «Социалистическая индустрия», «Экономическая газета» солуннарны болгаш «Коммунист», «Партийная жизнь», «Агитатор», «Политическое самообразование» журналдарны номчукчуларның чагыдып алыры чүгүла.

В. АНАНЬИН,
СЭКП обкомунуң парлалга секторунуң эргелекчизи.

АВТОЛАВКАЛЫГ АЛДААР

Сүт-Хөл ажылчын кооперациязының коллективинден 20 ажыг кижи Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң малчыны эш Намчыл-оолдуң Тербе-Хаада кыштаанда 600 хой киргер кажалының көрженин хоорун, өскээр сөөртүп берген. Оон ынай шефчилер кадарчының бажының чүгайлаанкар. Совхозтуң дирекциязы болгаш малчын шефчилерге өөрүп четтиргенин илереткен.

Ажылчын кооперациязының коллективи совхозтуң Өлеп бригадазын шефке алган, бригаданың малчыннар турлагларынга автолавкалыг аалдан турарын хүлээнген.

В. БЮРБЮ.

Советтер болгаш амыдырал

ДОЛУ АЖЫГЛААР

Мөнгүн-Тайганың район болгаш көдээ Советтери, оларның күүскомнары депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында ССРЭ хоойлузунуң негелделерин боттандырар дээш элээн ажылды кылган.

Мөнгүн-Тайганың район болгаш көдээ Советтеринде ам шупту 90 депутат бар. Оон аңгыда ССРЭ-ниң Дээди Советиниң бир, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң ийи депутады бистиң районда ажылдап турар.

Депутаттарның инициативазын, харыысалгазын бедидеринге идиглиг чамдык ажылдарны күүскомнар организастаан. Чер-чер Советтери план ёзугаар депутат хүнүн бир-бир удаа эрттирген. Аңаа чеди депутаттың ажылының арга-дуржулгазын дыннаан. Советтериниң сессияларынга доктаамал комиссияларның ажылын, эдериниг илеткелдерин доктаамал дыңнап турар. Сөөлгү үеде Советтериниң садыг болгаш ниитиниң чемненчилгезинин, улус өөредилгези, культура болгаш коммунал ажыл-агый, социал хандырылга, аныяктар херээнин талазы-биле доктаамал комиссияларының ажылдары идепкейжээн.

Депутаттарның сессияларга киржилгези, идепкейи бедип, соңгукчулар ортузунга ажылы экижип турар. Өткен айында район Советиниң 40 депутадының 36-зы, көдээ Советтериниң 50 депутадының 43-ү ийи-ийи удаа, артканнары бир-бир удаа соңгукчулар мурнунга отчёттарын кылганнар. Район Советиниң депутаты, «Малчын» колхозтуң хойжузу Б. М. Доңгак соңгукчуларга Советтиң шиитпирлерин, бодунуң кылган ажылын доктаамал таныштырып, оларның негелде-хереглелдерин хандырар дээш идепкейлиг ажылдавышаан, күш-ажылдың мурнакчыларының одуруунда чоруп турар. Ол эрткен айларда төрүүр үүс хойга онааштыр 110 хураганны камгалап ап, ниитиниң малынга чайгы үеде 6 тонна сигении белеткээн. Амгы үеде кыштаглаашкынны эки организастап турар. Район Советиниң депутаттары районнуң харылзаа болдириниң оператору Т. И. Демчик, школа ажылчыны Ш. Д. Доңгак, «Мөгөл-Буреп» колхозтуң малчыны А. К. Хертек, районда чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыны Т. Х. Опаш олар, өске-даа эштер депутат хүлээлгезин күүседиринге, онаашкан ажылынга кызымаккайлар.

Ажыл-агый, культура тургузуушкунунга депутаттарның салыышкыны хөй талалыг. Ылаңгыя соңгукчуларның чагыларын күүседирин активчилерге, хөй-ниитиге даянгаш боттандырып турар. 1971 чылда РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниге соңгулда үезинде депутаттарга чоннуң бергеи чагыгларының чартыктан хөй кезин күүсеттингеи. Ону депутаттарның калбак киржилгези-биле боттандырган. Районда 50 олуттуг чаа столовая, чаа чунар-бажын, Мугур-Аксында 60 олуттуг интернат, кезер эмнелге чери. Кызыл-Хаада участок эмнелгези, ийи колхозтуң чаа конторалары, хөй санныг чуртталга бажыңнары, албан-организаций черлериниң объектилерин туткан. Хлеб быжырар черни механизастап, чоннуң амыдырал хандырылга комбинадын, чаа электростанцияны, автомашинага бензин кудар черни ажыглалга киргген. База бир интернат, чаа аалчылар бажыны бо чылын ажыглалга кирер. Колхозчуларны, албан-организацияларны машина-техника-биле хандырары чогумчалыг шиитпирлеттинин турар. Күүскомнар, албан-организациялар чагыглар күүседир талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чоруткан.

Чоннуң хлеб аймаа, үлетпүр болгаш азы-чем бараанныбиле хандырарын, малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидерин, уруглар албан черлериниң чамдык айтырыгларын, радиожулганы, телефончудулганы багай эвес шиитпирлээн. Аңаа депутаттарның киргген үлүү улуг.

Суурлар чаагайжыдылгазынче чоннуң киириштиргеш, бо чылын 700 ажыг дөс ыяшты олуртуп, хөй чечекти өстүрген. Херимнерни септеп, бок киирип алырының болгаш солчулга фондузун сайгарарының планын күүседткен. Ынчангаш бо үстүнде айыткан салбырлар коллективтерин чарыштың тиилекчилери деп санаан.

Үшкү кварталда чарыштың тиилекчилери болган коллективтерни «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынынын болгаш көдээ ажыл-агый база белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң шилчиир Кызыл туктары-биле болгаш акшабиле шаннаан.

И. ОЛДЫРЕВ.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

«Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының коллегиязы болгаш көдээ ажыл-агый база белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң президиуму «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш салбырларының аразында социалистиг чарыштың бо чылдың үшкү кварталында түңнелдерин чугаалажын көрген.

Бараан саарылгазының талазы-биле планны 119,4 хуу күүсеттинмээн, карылганы планга удур 1,7 мүн рубль эвээжеткен тускай магазинниң коллективин (директору Ф. Я. Юшкова) системаның бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының аразынга чарыштың тиилекчизи деп санаан.

Салбырлар коллективтериниң аразынга чарыштың тиилекчилерин база илереткен.

«Сельхозтехниканың» Бии-Хем салбырының септелге мастерскаязының коллективи продукция сайгарарының планын 131,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 106,6 хуу күүсеткеш, пландан артыкка 3 комбайнны, 25 автомобильди септээн. «Сельхозтехниканың» Кызыл каттыжыышкынының садыг базазының коллективи бараан саарылгазының планын 111 хуу боттандырган. Бии-Хем салбырының автомобильдерниң техниктиг ажаалдазын кылыр станциязының коллективи бараанныг продукцияның планын 130 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 109,1 хуу күүсетпишаан, 1 рубль бараанныг продукцияга чарыгдалды 0,2 коп. эвээжеткен. Улуг-Хем салбырының техниктиг солчулга пунктузу орулга киирип алырының болгаш солчулга фондузун сайгарарының планын күүседткен. Ынчангаш бо үстүнде айыткан салбырлар коллективтерин чарыштың тиилекчилери деп санаан.

Үшкү кварталда чарыштың тиилекчилери болган коллективтерни «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының болгаш көдээ ажыл-агый база белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң шилчиир Кызыл туктары-биле болгаш акшабиле шаннаан.

И. ОЛДЫРЕВ.

ХОЙЖУ-МЕХАНИЗАТОРНУҢ. КУРУЗУ

Бо чылын Тандының Балгазын суурга хойжу-механизаторлар белеткээр бир чылдыг курсту ажыткан. Ол курс моон соңгаар доктаамал ажылдаар. Аңаа сес класс дооскан кижилерни хүлээп алыр. Өөредилге ам эгелей берген.

Чаа курста 57 кижи өөренип турар. Мал ажылдыг Чөөн-Хемчик, Өвүр, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Эрзин районнардан эвээш кижилер келген. Ол районнарның колхоз, совхозтарының удуртукчулары, тускай эртемниглери бо чугула айтырыгны херекке албайн, четчир санныг кижилерни чоруттаан.

Хойжу-механизатор кадрлар хоочун хойжуларны солуп, мал ажылын сайгырадырынга улуг ажык-дузаны чедирер турбуже, Тандыда «Шамбалыг», Улуг-Хемде «Ак-Туруг» совхозтарының, Каз-Хемде «Коммунизмче өрүк» колхозтуң удуртукчулары эге школа безин дооскан ының дугайында документизи чок кижилерни чоруткан. Ындыг кижилер быжыг билиг чедип алыры берге.

Тандыда Тока аттыг совхозтуң кол алыры — хой ажылы. Ында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Уин-оол Андреевич Бавун-оол чурттап, чаарби ажыг чылдың дургузунда хойжулап келген. Ол «Тувинская правда» солуунга мынчаар бижээн: «Үр чылдарда хой кадарын келдим. Ам хүндүлүг дышче үнер үем чоокшулап өрар. Бистиң совхозта назылап кыраан хойжулар хөй. Оларны солуптар аныяктар чок. Ол айтырыгны дарый шиитпирлээри чугула». Ол чөптүг санал. Маадырының көдүрген айтырыын совхозтуң директору Ф. Зверева канчаар шиитпирлеп турарыл? Аныяктарны хой ажылынга хаара тудары-биле ол совхозта чүнүдаа кылбаан, совхозтан хойжу-механизаторнуң бир чылдыг курузунче чангыс-даа кижини чоруттаан.

Хойжу-механизаторлар курузунга «Бай-Тал», «Өөк», «Найырал» совхозтардан, Бай-Тайганың «Мурнакчы», Бии-Хемниң «Хадын», Тес-Хемниң «Чодураа», Эрзиннин «Чаа өрүк» колхозтарындан келген ооллар, кыстар чедишкиниг өөренип турар. Олар хоочун хойжуларны солуп, келир үеде тускай эртемниг кадрлар болуп, боттарының колхоз, совхозтарынга ажылдаарлар.

Курска ам-даа 30 кижи негеттинин турар. Өөренирин күзээн кижилернин келирин манап турар бис.

Д. МОҢГУШ,
курстуң башкызы.

Лампа кылыр полуавтомат

ЧАРЫШ КАЛБАРГАН

Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези — республика типографиязының күш-ажылчы коллективи тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг онаалдаларын чедишкиниг күүседир дээш бо хүнерде улам шалыпкын ажылдап турар.

Чыл эгезинден тура-ла, профэвилел болгаш партия организациялары социалистиг чарышты бедик деңнелге организастаарынче биче эвес кичээнгейни салып келген. Социалистиг чарышка партийжи удуртулга болза, ажылчыннар ортузунга оон кижизидикчи ролюн бедидери, коллективтиң мурнунда салдынган планныг онаалдаларны күүседиринге ажылчыннарның бот-идепкейин, чогаадыкчы чоруун чедип алыры болур.

Чурттуң экономиказын улам ынай быжыглаш хөгжүдеринге ажылчы чоннарның бот-идепкейин бедидип турар массалыг социалистиг чарыш улуг рольду ойнаар дээрзин СЭКП-ниң XXIV съездизинин Директиваларында айытканын. Ынчангаш республика типографиязында социалистиг чарыш багай эвес организастаттынган.

Бүдүрүлге планныг онаалдаларын ай, квартал санында багай эвес күүседип турар. Коллектив республиканың школаларынга өөредилге номнарын парлап, белеткээр планын хуусаа бетинде күүседткен. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының талазы-биле парлалга комитеди өөредилге номнарын чедишкиниг белеткээни дээш типографияның күш-ажылчы коллективинге изиг байырны чедирген. Ажылчыннар аңаа өөрүп, улам сорук киргеннер.

Бүдүрүлге планын күүседиринге цех бүрүзүнге бергелер таваржып турган. Эрткен чылдарның арга-дуржулгазы, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаан чорук, машина-техниканы хүн бүрү шын ажыглап келгени ол бергелерни ажып эртеринге дуза болган. Ол ышкаш тус-тус ажылчыннар, звенолар, бригадалар, цехтер аразынга организастаан социалистиг чарыш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен.

Он айның продукция сайгарылгалының планы 100,8 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—104,7 хуу күүсеткен. Бир рубльдин бараан саарылгазының бот-үнези 1,5 копеекке кудулаан.

Партия организациязы ай санында болуп турар хуралдарынга күш-ажылдың сагылга-чурумунун, ажыл планының күүселдезинин, социалистиг чарыштың түңнелдериниң айтырыгларын чугаалажып көрүп келген. Социалистиг чарыштың тиилекчилерин чогуур үезинде шаннап, мактап оларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчени доктаамал көргүзүп турар. Ынчангаш социалистиг чарыш улам калбарган.

Коллективте мурнакчы ажылчыннарның саны улам көвүдеп турар. Мурнакчы ажылчын М. Михалева беш чыл планын дөрт чылда күүседир деп бодунга бедиткен хүлээлгени алган. Оон сөглээп сөзу ажыл-херээ-биле карышпайн турар. Ол хүн нормазын 130 хууга күүседип келген, ынчангаш бодунуң салган сорулгазынче бүзүрелдиг чоруп орар.

Линотипист В. Наезжих, өрукчүлер К. Допчун-оол, Н. Михеева, парлакчылар Т. Щеглова, А. Жингилева болгаш өскелер-даа боттарының кызымак күш-ажылы-биле коллективиниң бедик хүндүткелин чедип алганнар.

Коллективте ажылдап турар 104 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик атты чедип алганнар, а 52 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болур дээш демисежип турар.

Социалистиг чарыштың түңнелин ай, квартал санында үндүрүп турар. Бүдүрүлгениң мурнакчыларын хүндүлел самбыразынга кирер бижип турары чаңчыл апарган. Бирги черни алган цехке шилчиир чырып турар сылдыстыг Кызыл тукту тыпсын турар болгаш 30 рубльдин шаннаалын бээр. Ынчаарга цех бүрүзүнге бирги черни алган бригадалар 20-20 рубль-биле болгаш кызыл вымпелдер-биле шаннадын турар. Бо бүгү ажылчыннарның ажыл-ишчи күзел-соруун хайныктырын, оларның чогаадыкчы чоруун бедидип турар.

Типография коллективинге 20 чыл дургузунда үзүктел чок ажылдан келген база ол ышкаш 50 харлап турар ажылчыннарны коллектив байырланчыг байдалга демдеглеп эрттирип турары дыка солун.

«Бөгүн дүүнгүзүнден, даартa бөгүнгүзүнден артык ажылдаар» деп кыйгырыгны типография коллективиниң ажылчыннары бедин-биле үнелеп турар. Партия организациязы чогум-на харын ол кыйгырыг-биле ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты калбарткан.

Коллектив тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг онаалдаларын чедишкиниг күүседир дээринге бүзүрелдиг. Аңаа магадылады ажылчыннар ортузунда калбарган социалистиг чарыш тургузуп турар.

М. МУРЕНКОВА,
типографияда партия организациязының секретары.

МУРНАКЧЫЛАР СЛЁДУ

Ол хүн Самагалдайның Культура бажыңына хайныышкынныг болган. Районуң мурнакчы хөрээженнери болунуң слёдунга чыглып келген. Ус-шеверлерниң, кулинарларның кылган үүлдериниң делгелгези фойени эзлепкен. Мында үүү чок дээр: тыва национал ченнер, далгандан, эттен кылган янзы-бүрү ченнер, аргаан, даараан кылыглар.

Слёт эгелээн. Кол-ла чугаа Тес-Хем районуң чер-черде хөрээженнер чөвүлелдеринде эки арга-дуржулга, ону иептередириниң дугайында болган. Ол мышкаш тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртү чылында күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болган мурнакчыларны мактап өзүлээн, оларга шанналарны тывыскан. Ылаңгыя күш-ажылдың хоочуну, 22 чыл иштинде савчылап келген, бо чылын бодунга хуваттыкан инек бүрүзүнден 2000 килограмм сүт саар дээн хүлээлгеин тос айлар иштинде-ле 2054 килограмм кылдыр ажыр күүсеткен Маадыр-ие Чедей Хурагандаевна Батканга райпо коллективиниң өмүнээзинден хлеб, дусту тутсуп турда, музыка ойнап, адыш часкаашкыннары диңмиреп турган.

Тес-Хем — малчын район болганда мал ажылынга хөрээжен чонуң киржилгезин СЭКП райкомунуң хөрээженнер ортузунга ажыл чорудар кылдызиниң эргелекчизи М. О. Минчимаа илеткел кылып турган, онзалап чугаалаан. Эң ылаңгыя хоочун хойжулар Өнермаа Сувандип, Емчур Данзүрүн, Сенденмаа Сырат, Саар Монгалбин, Белекей Баяндай, Диизенмаа Хуурай-оол оларның аттарын илеткелчи чоргаарал-биле адаан. Өнермаа Сувандин, Емчур Данзүрүн олар төрүүр чүс хойга онаштыр 128 хураганны, хой бүрүзүнден 3,5 килограмм дүк кыргын алганы дээрге, районга турбаан ховар көргүзүг болуп, өскелерге кайгамчык үлегер-чижек боон турар. Социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеп, мурнуку чылдардан бедик көргүзүглерин районуң 30 ажыг хөрээжен хойжулары чедип алган.

Эвээш эвес хөрээжен ишчилер ажылдан турар райпо, харылзаа белдири, «Сельхозтехника» каттыжыышкыны, хлеб быжырар чер дээш оон-даа өске бүдүүлгелер планыг даалгаларын чедиишкиниг күүсеп турар. А Шуурмактың тудуг ыяжы белеткээр пунктузу бо чыллың планыг онаалдазын октябрьда чедиишкиниг күүсеткеш, ам 1975 чылдың үлүүнде ажылдан эгелээн.

Социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, сөглээн сөзүнде ээ болуп турар 50 ажыг мурнакчы хөрээженнер сөөлгү ийи чылда орден, медальдар, хөрек демдектеринде шаңнатканнар. Совет Тываның 30 чыл оюн таварыштыр Наталья Натовна Тараа— Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, Чаштыгбай Севековна Увангур — республиканың алдарлыг малчыны деп аттарга төлептиг болганнар. Дыка хөй хөрээженнер Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнадып, республиканың Хүндүлел дептеринге киир бижиткеннер.

Хөрээженнерни ажыл-агыйга хаара тудуп, оларның аразында социалистиг чарыштың организастаарынга чер-черде хөрээженнер чөвүлелдери эвээш эвес рольдуг. Оларның ажылында өөредиглиг үүлдер бар. Чижээ, «Чодураа» колхозта хөрээженнер чөвүлели (даргазы С. О. Сон) агитквартираларга өөредилгени организастап, малчын бригадаларга доктаамал шефтээшкинин чорудуп турар. Хой кыргылдазынга хөрээженнерни эки хаара туткан. Малчын хөрээженнерге турасклаткан кежээ, аыш-чем, аргаандаараан үүлдер делгелгези эки болган. «Ак-Эрик» колхозта хөрээженнер чөвүлелинде (даргазы Б. О. Кыргыс) агитквартиралар бүрүү концерт үндүрбүшаан, хандыг-бир кижизидилге темазынга кежээлер эрттирип чаңчыга берген. Берт-дагжылар бо чылын ногаанчыдылга ажылынче кичээнгейин угландырган. Y. Шыналда чөвүлел хой кыргылдазын организастыг чорударынга улуг үлүг-хуузун киргеп. Башкы Е. А. Петрова баштаан Шуурмакта хөрээженнер чөвүлели арагалаашкын-биле демиселдя эки чорудуп, уруглар кижизидилгезиниң айтырыгларын доктаамал чугаалажып турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хөрээженнер чөвүлелдериниң ажылының дуржулгазын мөөңнээр болза, эки үүлдер хөй илдеп.

Ынчалза-даа чамдык ажылдарны хөрээженнер чөвүлелдери кичээнгейнден ышкынып турар деп слётка демдеглээн. Чижээлээрге, эң эки культурлуг өг, бажыңдээш социалистиг чарыш уттундуруп бар чыдар. Малчыннарже үнүүшкүннер (лекторлуг, кижи, мал эмчилерлиг, баш таарар, чурук тырттырар кижилерлиг) база болбаставан. Черле ынчаш малчыннар дугайында сагыш човаашкын кошкак дээрзин айытса чогуур. Ол ышкаш санитар-гигиена секторлары ниитиниң чемненилге, уруглар албан черлериниң чунар-бажыннарының ажылын багай контрольдап, чогуур черлер мурнунга айтырыг, пегелде тургуспайн келген. Уруглар кижизидериниң, школа биле өг-бүленің харылзаазын быжыглаарының айтырыглары кошкак шинтпирлеттинип турар. Хөрээженнерни ажыл-агыйга тургүзүр, хаара тудар талазы-биле ажыл тодаргай эвес. Ногаанчыдылга, ногаа-огород кылыры, суурларның арыг-шевери дээш чорудуп турар ажылларның түңнели ам-даа көскү эвес боон турар.

Шинтпирлеттинмээн айтырыглар, ажылдар хөй. Бо дугайында районуң бүгү хөрээженнерге слётка хүлээп алган кыйгырыында чугаалап, ол талазы-биле алыр хемчегларны айыткан.

Районуң хөрээженнер чөвүлелиниң даргазынга М. И. Оюн соңгуткан. Хөрээженнер чөвүлелдериниң аразында социалистиг чарыштың тиилекчилеринге тус-тус мурнакчыларга, ол хүн организастаан делгелгениң тиилекчилеринге тускай шаңнэлдарны тывыскан. Хөрээженнер чөвүлелдериниң иштинден «Чодураа» колхозта чөвүлелди тиилекчи деп санаваш, шилчин чоруур вымпелди тывыскан. Ийиги черни шуурмакчылар, үшкүзүн — ак-эрикчилер эвээш.

А. ДЕМБРЕЛЬ.
«Шынның» көрр.

КАНАЛДЫҢ БЕЛЕКТЕРИ

ТУРКМЕН ССР. Амыдырал хемиB. И. Ленин аттыг Каракум каналы бо чылын 20 харлаан. «Сут судалы» элезиниг ховуже 850 километр дурттуг ханылап киргеш, 300 муң ажыг гектар черни суггарып турар апарган. Ол черден чылда республикага «ак алдынның» ниити дүжүдүнүн чартык кезии болур 150 муң тонна ховеңдүжүдүн ажаап ап турар. Ында бүрүн хандырылгалыг суурлар бар апарган, чимис садтары чечектелген. Каналдың суу хүн күжү-биле демин каттыштырган, элезиниг Каракум ховузун амыдырал ораны болдурган.

ЧУРУКТА: Байрам-Али районуң «Каракум каналы» совхозунда ховеңдүжүдүн ажаап ап турары.

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

Моол бо хүннерде

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң ажылчы чоннары МАРН-ның III съездизиниң болган МАР-ның тургустунганының чартык чүс чыл ооның байырлалынга киржир дээш СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневке баштаткаш Моолга совет партия-чазак делегациязының баарын күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткуур деп турар.

Эш Л. И. Брежневке баштаткан совет партия-чазак делегациязының чуртувуска келири МАРН биле СЭКП-ниң, МАР биле Совет Эвилелиниң улустарының аразында бузулбас найыралдың, чаңгыс эптин болгаш сырый каттыжыышкынның база бир хереги болур дээрзинде чигаиниг чок деп, МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат Б. Алтангэрэл медеглээн.

«Моол болгаш совет улустарның акы-дуюма найыралының күштүг болгаш амыдыран догуннаар мөзүлүүн делегей пролетариадының шылгарангай башкызы В. И. Ленин биле моол революцияның улуг баштынчызы Д. Сухэ-Батор үндезилеп тургускан. Бистиң акы-дуюма найыралдыывыс тайбын тургузуушкунуун үезинде болгаш МАР биле ССРЭ-ге удур империалистиг халдаашкын-биле демиселдин берге чылдарында база бадыткаттынган» — деп, 1921 чылдың революциязының киржикчизи, Ленин болгаш Сухэ-Батор орденнерлиг Б. Тогтох чугаалаан.

Моол-совет найыралдың төөгүзүнге алдын үжүктер-биле бижип киирген демдеглел арынары хөй. Революстуг Моол биле Совет Россияның аразынга найырал харылзаалаларын тургузар дугайында 1921 чылда-ла дугуржулга чардынган. Үк дугуржулга делегей практикаазынга чаа хевирлиг күрүне харылзаалаларының эң баштайгы үлегер-чижээ, улуг, биче улустарының аразынга ленинчи найырал, кады ажылдажылга принципторииниң өзулуг боттанышкыны болган деп, «Үнэн» солунунуң мурнуку үүлүнде демдеглээн.

МАР биле ССРЭ-ниң аразынга дузалажылга дугайында 1936 чылдың сураглыг протоколу, ийи чурттуң аразынга найырал биле кады ажылдажылга дугайында 1946 чылда чарган керээ, экономика болгаш культура талазы-биле кады ажылдажылга дугайында дугуржулга, СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневке баштаткан совет партия-чазак делегациязының МАР-га чораан үезинде 1966 чылда чарган, МАР биле ССРЭ-ниң аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында керээ чурттарывыстың аразынга баштай чарган дугуржулганы улам ханыладып, чаа утка-шынарлыг кылдыр байыткан. Чурттарывыстың шыпап-ла арыг чазагай сеткилдиг найыралдының ол бүгү бүзүредиг илергейлеп турар деп, «Үнэн» демдеглээн.

Библиотека ажылының айтырыгларын чугаалажып турар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Библиотека каттыжыышкынарының делегей федерациязының чингине чөвүлелиниң 40 дугаар сессиязы Вашингтонда эртип, аңаа делегейниң 70 чурттандан барган 950 делегат киржип турар.

Каттыжыкан Штэттарга эң баштай эртип турар ол сессияның киржикчилеринге АКШ-тың президентизи Дж. Форд байыр чедирген чагаазын чоруткан.

Сессияның чугаалажып турар айтырыы «Библиотека ажылын планнаарының национал болгаш делегей угланыышкыны».

Совет делегациязының баштыны, ССРЭ-ниң В. И. Ленин аттыг күрүне библиотеказының директору Н. М. Сикорский сессиягa чүве чугаалаан. Библиотека ажылын чорударынга ССРЭ-ниң чедип алган чедиишкиннерин ол чугаалаан, ылаңгыя амгы үеде Совет Эвилели 3,3 миллиард номнуг, 360 муң библиотекалыг деп дыңнаткан. Чуртувустуң библиотекалары 180 миллион кижиге бараан боон турар деп демдеглээн.

Бүгү-африка конференциязы

КАИР. Александрияга Бүгү-африканың студентилер эвилелиниң үшкү конференциязы ажыттынган. Оон ажылынга Африканың 21 чуртунуң делегациялары киржип турар.

Бүгү-африканың студентилер эвилелиниң чингине секретары Асанте Сачи ол конференцияны ажыдын тура чүве чугаалаан, империализмге болгаш сионизмге удур каттышкан демиселге эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынче база Африка диптиг улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкининиң эргеажыктарынга дүүштүр бүгү делегейниң депшилгелиг күштери-биле харылзааларын калбартырынче Африка чуртларының студентилерин кыйгырган.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ МӨЧЭЭНИ-БИЛЕ ХОЛБАШТЫР

БУБЛИН. Ирландия Республиканың президентизи Э. Чилдерстиң мөчээни-биле холбаштыр Ирландияның конституциязын өзүгаар оон хүлээлгезин Тускай чөвүлел тур күүседир апаар. Оон составынче дээди шиитке чы Т. Ф. О' Хиггинс, ирланд парламентиниң төлөлекчилер палатазының даргазы Шон Триси болгаш сенат даргазы Джеймс Дудж кирип турар.

Чаа президент соңгуддазы Э. Чилдерстиң мөчээнинден соңгаар 60 хонуктуң иштинде болур ужурлуг.

Дж. Фордтуң Японияда барганы

ТОКИО. АКШ-тың президентизи Дж. Форд албан өзүзүнүн аян-чоруун кылын Японияда чеде берген. Япон-америк харылзааларының болгаш делегейниң чамдык айтырыгларының талазы-биле ол Японияның премьер-министри-биле чугаалажыышкынар кылыр. (СЭТА).

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Братиславада ук хоорайның төп болгаш хем ол чарыында кезектерин Дунай кежилдир аргыштырар көвүрүг. Чаңгыс-ла улуг бут кырында тургускан 430 метр дурттуг ол көвүрүгден башка Европада ындыг көвүрүг чок. Ооң калбаа—20 метр. Ховар дээн бүдүштүг көвүрүгге Словак Национал тура халыышкынының адын тывыскан.

Ю. ОЖГИХИН биле Н. ПРИВАЛОВ-ТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧООККУ ЧӨӨН ЧҮКТЕ БАЙДАЛ

ДАМАСК. (СЭТА). Сирия Араб Республиканың премьер-министриниң болгаш даштыкы херектер министриниң Чоокку Чөөн чүкте байдал дугайында медеглелин ында чарлаан.

Эрткен хонуктарда Израиль Сирияга удур өөскүүнүг кампанияны өөскүткен деп, медеглелде чугаалап турар. Үк шуугаазыны-биле Израиль Сирияга удур үүлгелир деп бодап турар агрессиязын чажырып шынзыдыксап турар. Ол-ла үеде Израиль иштики нарын айтырыгларын бодуунуң чонунуң кичээнгейин чардыктырарын, ону Сирияның талазындан айыыл боон турар деп мege хоозун чүүлче угландырарын чүткүдүп турар.

Сирия Араб Республика дайылдажыышкынны соксадырынга хамаарыштыр бодунуң шынчызын база катап бадыткап база Израильдің талазындан болур кандыг-даа агрессияга күштүг болгаш шинтпирлиг согугну таварыштырар дээрзин онзалап демдеглеп турар.

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның премьер-министри Р. Сольх камгалал министри Ж. Скаф-биле болгаш ливан шеригниң дээди офицерлери-биле эзлег чок чөвүлел хурал кылган. Үк хурал Израильдің дайынзыракбелеткеннишкиннериниң хамаарыштыр Чоокку Чөөн чүкте байдалды чидигленгенин чугаалажып көрген. Чурттуң мурнуу талазының камгалалын күштелдирер дугайында шинтпир хүлээп алдынган, ам ында ливан кезектерин бүрүн дайынчы белен байдалда киирген деп дыңнадып турар.

Ливанга удур боо-чепсектиг өөчүк-өөнгээлерни Израиль амдаа үргулчүлевишаан. Камгалал министерствозунуң дыңнатканын өзүгаар алырга, эрткен субботада Израильдің шериг кезээ Айта Аш-Шааб суурнуң кавызында ливан девискээрже ханылан киреин ораладшкан. Ливан дайзынны боолдап турган, ону атказарлаарынче албадапкан.

Ноябрь 18-те чарлаттынган тускай медээлерни өзүгаар ап көөрге, Израильдің Ливанга удур агрессчи халдаашкынарының түңнелинде эрткен неделя дургузунда Ливанның тайбың чурттакчыларыдан 19 кижи өлүрткен, 28 кижи балыгланган боон турар.

Палестинаның Удурлачыышкын шимчээшкининиң удуртур чери элээн наш чөвүлел хуралдарны эрттиргеш, аңаа Ливанга болгаш Сирияга удур Израильдің ажык кижанныышкынарын болгаш тургустунган байдалды чугаалажып көрген.

КАИР. (СЭТА). Израиль дайынзырактарының Чоокку Чөөн чүкте өөчүк чөңгээлиг үүлгедиглериниң түңнелинде чидигленген байдал египет хой-ниитиниң дувурээзинде хеделдирип турар.

Тургустунган байдалды чугаалажып көөр төлөеде, президент А. Салат чурттуң хой-хой шериг болгаш хамааты удуртучулары-биле чөвүлел хурал эрттиргеп. Үк хуралдың соонда даштыкы херектер министри И. Фахми КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлелиниң доктаамал кежигүнүнерге чурттарының элчиннерин чалаап, тургустунган байдалдың айыылдыының дугайын оларга дыңнаткан.

ПРЕЗИДЕНТ ДЖ. ФОРД ЧООККУ ЧӨӨН ЧҮКТЕ БАЙДАЛ ДУГАЙЫНДА

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Дж. Форд Чоокку Чөөн чүкте байдалды эң дүргени-биле чогумчударын эргежок чугула деп медеглээн. «Ю. С. Ньюсэнд Уорлд Рипорт» журналга берген интервьюзунга Дж. Фордтуң демдеглээни болза Чоокку Чөөн чүк айтырыы дыка чидигленген, ону тайбың арга-биле таарыштырары шуут эргежок чугула апарган.

Ол кавының чурттарының аразында дыка таарымча чок харылзаалар-биле үргүлчү-ле эптежип олуруп азы палестин улустуң дүрүм өзүгаар эргеажыктарын барымдаалаваан туруп шыдавас бис дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир болур ужурлуг деп, президент демдеглээн.

ГРЕЦИЯ ЧҮҮ ДЭЭШ БАДЫЛААНЫЛ

Эрткен неделяда парламент соңгулдазы болган. Чонуң көөр хөңү чок апарганы шериг хунтазын дужүргенинің түңнелинде сөөлгү он чыл дургузунда ол соңгулданы эң баштай эрттирип болур апарган. Соңгулдага башкарыкчы «Чаа демократия» партия тиилелгелиг болган. Үк партияны премьер-министр К. Карамаилис баштап турар. Грециянның Коммунистиг партиязы, депшилгелиг өске-даа хөй-хөй партиялары, организациялары бактаап турар. «Чаңгыс аай чөөн үеллиглер» дээр соңгулда эвилели бадылаашкынарның 9 хуу хирезин алган. Соңгулданың түңнели ханы экономиктиг болгаш социал чаартылгаларже, иштики болгаш даштыкы политикага өскертилгелер кылырынче грек улустуң чүткүлдүүн хереченнээн.

Соңгулдалар шериг-фашистиг хунтаны дужүргеп соонда эгелээн кедилиг политиктиг өскертилгелер доозулгалак турда, нарын байдалга эрткен. Хунтаның үндүрүп каан хоойлуларының хөй нуруузун, оларбиле хатай алырга, Грециянның Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазын хоругдаан 509 дугаар хоойлуну чуртка шуут күш чок болдурган. Диктатураның баштыңнары оларның үймээн үндүргеп ужурунда эрге-дужаалдыг турган бежен кижиге яла онаган. Ав густа Греция соңгу-атлантика керээзиниң шериг организациязындан үнер деп шинтпирлээнин медеглээн. Кипр айтырын чөптүг шинтпирлээн турарын негеп үнген.

Ынчаныже иштики политиктиг амыдыралды чазалдырары ам-даа ыракта-ла доозулбаан. Диктатура өзү-чурумунуң уржуктарын чурттан чайладыры доозулбаан, чуртта байдалга ол база салдарлыг боон турар. Хунтаның артынчыларындан күрүне аппарадын болгаш армияны арылаарынга, экономиканың ажыл-чорудулгазын шуудадырынга, ажыл тывылбастаарын уэуткаарынга болгаш ажылчы чонуң амыдыралын экижидиринге бүрүн шинтпирлиин, чайгылыш чок туруштуун эрге-чагырга амдаа көргүспейн турар. Чуртта америк болгаш НАТО-нуң шериг базаларын биеэки олчаан арттырып каан, холгаарлаашкынныг дугуржулгалар күштүг болбушаан турар, даштыкы чурттарның хөреңгитеннериниң күүлели ам-даа күштүг.

Ынчалза-даа чуртка экономика болгаш политика талазы-биле шынап-ла демократтыг чаартылгалар дээш, даштыкы чурттардан хамааржылгалыг турарындан Грециянны чайладыры дээш чайгылыш чок туржур күштер өзүп турар.

Чаа парламент болгаш чазак политиктиг болгаш ниитилел амыдыралын демократчыдарын калбартырының темпилерин күштелдирер, экономиканың чаартылгалар дугайын ажыл эртеринче, ажылчы чоннарның байдалын экижидиринче, даштыкы чурттарының капиталының күүлелиниге удур демисел чорударынче күженнишкиннерин угландырар деп грек улус ынанып турар. Чуртка башкарылданың кандыг хевири — республика ийикпе монархия турар бе дээрзин чонуң тодарадып бээр бадылаашкынын декабрь 8-те эрттирер. Соңгулда соонда политиктиг база бир чугула болуушкун ол болур.

М. ЯКОВЛЕВ.
СЭТА-ның таймылбырлакчызы.

ХАРЫЫСАЛГАНЫ УТТУП БОЛБАС

Кижи болгаш хоойлу

Кызыл хоорайның чурттакчызы Павел Милюхиниң 14 харлыг оглу № 3 школага 6 классты дооскаш, школазын ара каалкан. Саша каяа-даа өөренмейн барган. Ооң түңнелинде хайгаарал чок, сула салдынып, эрткен чылын оолдарбиле көгүжүп оорлангаш, хөөркүүскомнуң назы четпээннер хереэниң талазы-биле комиссиязынга хереэни хөрдүрүп, милициянын уруглар комнатазының учёдунга кирген. Ол ындыг байдалда турда-ла ук комиссия дээштиг хемчег албаан болуп турар. А ооң ада-иезин чарылгаш, ийи аңгы өг-бүлелиг апарганнар. Олар кайызы-даа Сашаның салым-чолунуң дугайын бодаваанар. Хайгаараар хамаан чок, материал болгаш мораль талазы-биле ада-иениң сагыш човаңгыр дузазын чедирбээннер. Мындыг чоруктуң түңнелинде Саша оор херекти база катап үүлгедип, кеземче харыысалгазынче кирген.

База бир чижек. Вася Маркеловтуң ада-иезин Таңдының Дүргеи суурунда чурттап турар. Ол бо чазын ада-иезиниң бажыңындан чоруткаш, сураг барган. Маркеловтар оглунуң дугайында сагыш салбайн, ооң кайда барганын безин сонуургаваанар. Назы четпээн элээдин ол Кызылга келгеш, душкан-ла черинге хонаттап, июнь, июль айларда чурттакчы бажыңнарже кирип, хой түүнүг өртек-үнелиг эт-керексел оорлааш, туттурган болгаш кеземче харыысалгазынче кирген.

Элээдин оолдун хереэниң истелгезин чорудуп турган истелге органнары ооң ада-иезин каш-даа удаа келдиртирге келбээннер. Ынчангаш оларны шыңгыы көөрү-биле хамаарышкан черлерже дыңнаткан болуп турар. Мындыг язылыг ада-иелерни оларның ажылдап турар коллективтери, хөй-ниити организациялары шыңгыы буруу шаап, хемчег алырының кайы хире чугулазы үстүнде фактылардан безин толаргайдыр.

Хайгаарал, кижизидилге четпезинден корум-чурум үреп, хулиган болгаш оор херек үүлгедип чоруур элээдин уруглардың аажы-чаңын назы четпээннер хереэниң талазы-биле комиссия ийикпе милициянын уруглар комнатазы хайгаарай берген таварыга бүрүү аваа бир чүве эвес. Чүл дизе, элээдин оолдун азы уругнуң амыдыралында бир-ле чүве таварышкан, харын-даа дүрген дуза чедирери негеттинде бээри-даа чадавас болгай. Ынчангаш ол органнар аныяк салгакчыларның сонуургалын камгалап, боттарының эрге-хүлээлгелерин ажыглаап улуг ажылды чорудуп, административтиг органнар-биле ол бүгүнү бир демниг шинтпирлеп турар.

Административтиг органнарның чоруткан анализиниден алган көөрге, назы четпес элээдин уруглар коллуунда хулиган, оор херек үүлгедип, аңша-көөпеек тып алыр дээш хамаатыларның эт-хөреңгизин, машинаны, мотоциклди оорлаар чоруктар бар. Ылаңгыя мындыг үүлгедиишкинни бөлүглежип алгаш кылыры эң-не айыылдыг.

Кем-херек үүлгедиглериниң үнүп турар чылдагаанын, аңаа чүү идиг берип турарын маңаа каксы-даа бол чугаалаза чогуур. Назы четпестериниң кем-херек үүлгеди бээриниң бир чылдагаана өг-бүлеге кижизидилгениң четпеанде, ада-иениң талазындан хайгаарал, кичээнгей чогунда. Чамдык ада-иелер уруг-дарының кайда кым-биле, чүү канчап чоруп турарын сонуургавас, кара туразында салыпкаш олурарлар. Ону үстүнде чижектерден алгаш көөрге безин тодаргай ышкажыл. Ындыг ада-не-биле чугаалажып көөрге «кандыг-даа хемчег ап чадап каан бис, бисти доовластаан» дижир. Ол шын эвес. Ада-не кижилер ниитилел мурнунга харыысалгазын ынчаар чиик көрүп болбас.

Ол ышкаш назы четпээннерниң кем-херек үүлгеди бээриниң янзы-бүрү чылдагаанчары турар. Ылаңгыя школа болгаш үүлгедиишкинни алгаш кылыры эң-не айыылдыг.

Кем-херек үүлгедиглериниң үнүп турар чылдагаанын, аңаа чүү идиг берип турарын маңаа каксы-даа бол чугаалаза чогуур. Назы четпестериниң кем-херек үүлгеди бээриниң бир чылдагаана өг-бүлеге кижизидилгениң четпеанде, ада-иениң талазындан хайгаарал, кичээнгей чогунда. Чамдык ада-иелер уруг-дарының кайда кым-биле, чүү канчап чоруп турарын сонуургавас, кара туразында салыпкаш олурарлар. Ону үстүнде чижектерден алгаш көөрге безин тодаргай ышкажыл. Ындыг ада-не-биле чугаалажып көөрге «кандыг-даа хемчег ап чадап каан бис, бисти доовластаан» дижир. Ол шын эвес. Ада-не кижилер ниитилел мурнунга харыысалгазын ынчаар чиик көрүп болбас.

Ол ышкаш назы четпээннерниң кем-херек үүлгеди бээриниң янзы-бүрү чылдагаанчары турар. Ылаңгыя школа болгаш өске-даа өөредилге черлериниң кижизидилге ажылын кошкак чорутканыдан ындыг таварылгалар база ламаарылгалыг. Эң ылаңгыя Кызылдың көдээ ажыл-агыйының № 1 профессионал-техниктиг училищезинде болгаш № 4 профессионал-техниктиг училищеде өөредилге-кижизидилге ажылы кошкак тургустунганындан, ол училищелерде чамдык сургуулдарның хөй-ниитиниң корум-чурумуң үрээр, кем-херек үүлгедир чоруу ам-даа читпээн. Ында комсомол эге организациялары сургуулдар ортузунга кижизидилге ажылын кошкак организастап турарын шуут чугаалаза эки. Янзы-бүрү диспуттарны, солун кежээлерни эвээш организастап турар. Күш-ажылдың мурнакчылары болгаш сураглыг кижилер-биле, административтиг органнарның ажылаакчылары-биле солун ужуражылга кежээлерин колдаунда эртирбейн келген. Бо талазы-биле үстүнде айытканывыс өөредилге черлериниң удуртукчулары, мастерлери, кижизидикчи башкылары чогуур түңнелди үндүрер үе келген. Чоокта чаа безин Кызылдың көдээ ажыл-агыйының № 1 профессионал-техниктиг училищезинің сургуулдары Александр Саян биле Михаил Сарыглар олар училищеге өөренир дээш чаа келген оолдарны коргудун, оларның ийик-хевин быдаап кедип турганнар. Оларның ындыг дүржок чоруун шыңгыы көрүп, кеземче харыысалгазынче кирген болгай.

Ооң ыңай чайгы үеде аныяктарның дыштанылгазын солун кылдыр организастаары — корум-чурум үрээр чорукту болдурбас дээш баш удур кылыр ажылдың бир чугула угланыышкыны. Бо ажыл республиканың чамдык районнарында кошкак. Ылаңгыя кедээ черлерде кино көргүзүглериниң ангыда уруглариниң, элээдин оолдарның культурлуг дыштанылгазын эвээш организастап турар. Будүүлгелерде, школаларда, общежитиелерде болгаш өске-даа черлерде уруглар ортузунга кижизидилге ажылы хөй-ниитиниң кичээнгейиниң төвүнге турар болза элээдилерниң корум-чурум үрээри эвээжээр ийик. Бо талазы-биле улуг ажылды комсомол, спорт организациялары, хереэженнер чөвүлелдери чорудуп болур. Ол ажылдың эки аргадуржулгазын солун дамчыштыр солчур болза ажыктыг.

Ол ышкаш назы четпээннерниң кем-херек үүлгедир чоруун болдурбас дээш профилактиктиг ажылды чорударда черчерде байдалды эки өөренип көөр. Кандыг кем-херектер нептерецгейл, оларны назы четпестериниң кандыг хезектери үүлгедип турарыл, олар-биле кижизидилге ажылын канчаар чорудун турарыл? Бо дугайында социология-шинчилел ажылын чорудары негеттинин турар. Ооң түңнелин өөренип көргеш, дээштиг хемчегларны ийик күш-биле ажылдап кылыр болгаш боттандырар.

Элээдин уруглар бүрүзүнүнне амыдыралы бир-ле дески эвес. Частыыглар кылып чоруурларны шын, оруже киирериниге уруг кижилер оларга дузалаар, оларның салым-чолунга кичээнгейлиг болур. Элээдилериниң, школачыларның, аныяктарның, өөредилге черлериниң сургуулдарының ортузунга совет хоойлунуң үндезиниериниң, ылаңгыя кем-херек деп чүл, ооң харыысалгазы кандыг болурул дээрзиниң дугайында пропаганданы күштелдирер ужурлуг бис.

Кызыл хоорайда чонуң ортузунга болгаш школаларда, ортумак өөредилге черлериниде хоойлу-дүрүмнү тайылбырлаар ажыл ам-даа кошкак тургустунган. Административтиг органнарның маңаа киржилгезин идепкейжидери база негеттинин турар. Бо бүгү ажылдарны чорударынга киржир чугула сорулгавас болур.

А. ООРЖАК.
Кызыл хоорайның прокуратуразының улуг байысалчызы.

МЕДЭЭЛЕР МЕДЭЭЛЕР МЕДЭЭЛЕР

Акы-дуңма литератураның библиотеказы

Москванын Сокольники аттыг парыгының аллеяларының бирээзинде бистин чуртувуста бир-ле дугаар тускай библиотека ажыттынган. Ону «ССРЭ-ниң улустарының литературазы» деп адаар. Ол болза Н. А. Некрасов аттыг төп библиотекачың салбыры болур.

Ук библиотеканың хөй язык литературалыг фондузунда Совет Эвилелиниң улустарының аллан хире дилларшда бижиттинген чүс муң ажыг номнар кирген. Ында нота-музыка литературазы, политикада, уран-чечен, эртем-неп-тереднилелиг дээш язык-бүрү номнар, журналлар бар.

Национал аян-шинчилиг дериттинген тыва литература салбырында республиканың чогаалчыларының болган шүүлүкчүлериниң хөй-хөй номнарын делгээн. Тыва дылда парлаттынган язык-бүрү номнарны номчукчу ап номчуп болур.

Бо библиотекага эвилелдешкен болган автономнуг республикаларның чогаалчыларыбыле чогаадыкчы ужуражышкынарны эрттирер, ол ышкан чаа чогаалдарны чугаалажыр. Национал литератураларның төөгүзүнде сураглыг хүннерге холбашкан кежээлерни, ном делгелгелерин маңаа эрттирер.

«ССРЭ-ниң улустарының литературазының библиотеказы» Улуг Октябрьның юбилейинин байырлалынын бүдүүзүнде В. И. Ленин болган Н. К. Крупскаяның амыдыралы-биле ханы холбашкан төөгүлүг бажында ажыттынган.

Н. КОСЕНКОВА.

Москва хоорай.

• • •

Чонга бараан болуру-биле

Республиканың хөгжүм-шин театрының бөлүк артистери көдээнин ажыл-ишчилеринге концерт көргүзери-биле барыын районнарже аттанып каннар. Оларның программазы амгы үениң лириктиг ырлары, шүүлүктери болган шинлер үзүндүлери-биле байлак.

Тываның 30 чыл оонга турасказаткан Москвага болган тыва уран чүүлүн көрүлдезинин кижилериле — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Х. Монгар, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Н. Өлзей-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Л. Солун-оол болган өскелердаа ук белүкте киржип чоруур.

Чартык ай хире үениң дургузунда артистер хүнде-ле ийи концертти үндүрүп, ук районнарның көрүкчүлериниге бараан болурлар.

Д. МОНГУШ.

• • •

Шеф дуза-ламчызы

Шагаан-Арыг хоорайның албан организация черлери ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларын шефже алган, боттуг дузаны чедирип келген. Партия райкомунуң коллективи «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы фермазынга шеф дуза-ламчызын чедирип турар. Сеөлгү үнүүшкүнде олар ферма төвүнде кызыл-булуңну көрүштүг, чараш кылдыр дерээн. Оон шалазын, иштики хер-херекселдерин дозулаан болган каналарны чугаймаан. Кызыл-булуңда көргүзүглер самбыразы бөза күн-ажылдың алдар-тугу чаартынган.

• • •

Кино механиги

Николай Зиновьевич Тетерин Улут-Хем районнуң Арыг-Үзүү суурда кино механигинде 28 чыл ажылдаан, телептиг чоруу-биле чоивуп хүндүткелин чедип алган. Кино уран чүүлүн пропагандалаар талазы-биле чон ортузунга биче эвес ажылды ол чоруткан.

Кино механиги эки ажылдап келгенинин түпелинде тоску беш чылда 37.500 рубльлиг орулгазын киирер ҮРГАШ, ону 38 муң рубль чедирип, беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Д. АРАКЧАА.

Уругларның эстетиктиг кижизидилгези

ШКОЛАНЫҢ РОЛЮ УЛУГ

Чоокта чаа «Комсомольская правда» солунга Новосибирскиниң бир институдунуң студентизиниң: «Мусоргскийниң «Хованщина» деп операзынга «бүдүп курузувус-биле чорудувус. Театрже баарда улуг күзелдиг, варын хөгжүм чогаалы-биле таныжарынга өөрүп турдум. А театрга баргаш чогаалдың утказын хандыр билбедим, ырлаан ырлары безин сеткилимге четпеди»—деэн хомудаан үүлүүн кайгап номчаан мен. Оон ыңай опера, камерлиг азы симфония хөгжүмүн шуут сонуургавас кижилерге бо-ла таварышкылаар-дыр мен.

«Инженер кижиге Чайковскийниң хөрээ үүү боор» дигилээр эштер база бар.

Үүгле музыканы эвес, а уругла уран үүлүүнүн, поэзиянын кайгамчык каас чаражын, сеткилге таалалдынын эскербес, бодунуң кызыы мергежилин-биле кызыгаарлаттынган кижилер ийи-чаңгыс эвес таваржырынга хомудаар мен.

Олар музыканы, уругла уран үүлүн, поэзияны билир турган болза, амыдыралы, улам, солун, сагыш-сеткилге байлак чаагай, хостуг үе-шаг-ны дыка-ла эки эрттирип билир, ажылынга чогаадыкчы, өдепкейжи чоруу чүден артык турар ийик. Уран үүл билбес эртемден — эртемден-даа эвес, инженер инженер-даа эвес, бодуп боду оорлаан кижи болур.

Ынчангаш уругларның эстетиктиг кижизидилгезин, чараш үүлүге хандыкшылды чаш чылдарындан, школадан эгелээри черле күзенчиг болган ынчаар кылыр-даа ужурлуг.

Шак ындыг бодалдар-биле Кызылдың № 15 школазынга барып, ында эстетиктиг кижизидилгени кончаар чорудуп турарын сонуургадым.

Ыры болгаш музыка кабинедин тускайдан тургускан, ону таарыштыр дерээн болду. Бир чартыын нота турушкары эллээн самбыраның үстүнде Бетховениң «Кижилерге аскежин чедиреринден артык кайгамчык болгаш бедик үүле чок» деп сөстерин бижээн, ханаларда сураглыг композиторларның чуруктарын аскылаан, а башкы столунуң чоогунда шаанно, пластинка ырладыр аппараттар, магнитофоннар белен турлар. Музыка болгаш ыры башкызы Галина Григорьевна Коржавина-биле таныштым. Боду Кызылдың уран үүл училищезинин ниити ыр дирижёр салбырын дооскаш, бо школада дорт чыл улай ажылдап турарын чугаалады.

— Музыкага сонуургалды, ону билип, аңаа хандыкшылдыг болурунга уругларны школага кирген хүнүнден эгелеп кижизидерин кызыдыр турар бис. 1-ги класска-ла нота кыдыраажып ажылган, до-ре-ми-фа—деэш музыка билиглериниң эгезинден эгелээш, 8 класска чедир Моцарт, Бетховен, Глинка, Чайковский дээш сураглыг композиторларның улуг хөгжүм чогаалдарын сайгарып, дыңнап, утказын билип алырынга чедир өөрэдип турар бис—деп, Галина Григорьевна тайылбырлады.

Чавсар төнген. Дараазында кичээлдээр дөртү классчылар Галина Григорьевна рояльга марш аялгазын ойнаарга классче кирип, олуттарын эллептилер. Башкы өөренкчилер-биле мендилешкеш, солун болгаш таалаңчыг кичээлни эгеледи. Рояльга аялганың кезинин ойнай каапкаш:

— Кандыг хемчээл-дир?—деп айтыларга, уруглар мурнун былаажып хол көдүрдүлер.

— Ол ийи кезектиг хемчээлдир.

— Чүге?

— Чүге дээрге такт бүрүзүнде ийи кезек бар.

«Кандыг хемчээлдер-биле танышкан бис», «Бо аялга кандыг темпилиг-дир!» дээш айтырыглар улажып, нарыдап-ла тур. Өөредилге чылының эгезинден бээр чаа өөренген ырларын аңгы-аңгы үннерге-даа ырладылар.

— Дыңнаңар, мен ам кымның чогаалындан үзүндү ойнаар эвес мен.

Уруглар кичээнгейлиг дыңнаан. Чайковскийниң «Щелкунчик» деп чогаалындан дээрзин харыладылар. Башкы П. Чайковскийниң «Уруглар альбомундан», Д. Кабалевскийниң «Төрээн черим» болгаш өске-даа чогаалдардан үзүндүлерин ойнады.

Бүгү боду музыка-биле долган кичээл ынчаар эртти. Уруглар башкының үделгезин-биле класстан үнүптүлер.

Өөрүшкүнүң, сеткил-сагыштың көдүрлүүшкүнү кичээлдиң бүгү дургузунда илдең болду. Республиканың өске школаларында бо талазы-биле кандыг ажылдарны чорудуп турарыл?

Ыры болгаш музыка башкылаашкынын школа бүрүзүнге ындыг байдалдыг тургузар болза аныяк өскеннің эстетиктиг кижизидилгезинге черле салдарлыг, эки-ле болур ийик. Школада ыры болгаш музыка кичээлдери эвээш-ле болгай, ынчангаш ол ажылды кичээлден дашкаар үелерде, тускай кежээлерге, ада-иелер боттарының ог-бүлезинге уламчылаары кончут күзенчиг.

Алдарлыг совет чурукчу С. Коненков «бир эвес музыка уран үүлүнге хандыкшываан болзумза, уран үүл ажылдакчызы, чурукчу болбас ийик мен» деп бижээн.

Бичиизиден чаңчыгып, өөренген үүлү кижиниң бүгү назынында уттундурбас сонуургалы өшпес соруу боор артар.

Н. КАРДАШЕВ,
хөгжүм-шин театрының артизи.

«ШУУРГАННЫҢ» КАШПАГАЙЫ

Тбилисиниң «Григали» («Шуурган») дээр спорт-техниктиг клувунуң кежигүн бүгүдези сонуургал-хандыкшыдыг — эң иеден мөзүлүг. Дидим, шудургуларның спорту — автомобиль чарыштырарының мергежилин чедип алырынга инженерлер, башкылар, студентилер болгаш профессионал-чолаачылар үүлдү-чүрээн берген.

«Григали» клубта бодунуң коллективиге, эргим клувунга оларның кижи бүгүдези чоргааралдыг — оза сагыш-сеткилдиг кирип келир өрээл бар. Хөй-хөй маргылдааларга болган изиг тулчуушкуннарга чаалап алдынган кубоктарны, мактал бижиктерни, вымпелдерни болгаш шаңналдарны ында кадагалап турар. Оларны догере санаары безин берге.

«Григалиниң» спортчуларындан тургустунган Грузияның шилиидек командазы үш катап чурттуң чемпионнары болган, автомобиль заводтарының болгаш клубтарының командаларының аразында бүгүэвилел чемпионадының маргылдаазынга шүүлген, бирги чер дээш Ленинградка база Ригага болган ажык маргылдааларга хөй катап тиилеп келген. Спорт мастерлери Ш. Зардиашвилини болгаш И. Полторацкийни тус-тус хижилер маргылдааларының түпелинде СССР чемпионнарының алдын медальдары-биле шаңнаан.

Клубтуң «шаңналдар чыылдазынга» үүгле бо чылын безин чурттуң чоокта чаа эрткен чемпионадынга спорт мастери Г. Дгебуадзениң шаңнаткан хүлер медалы немешкен. Эрткен чайын Юрий Гагаринге турасказаал кылдыр Ленинградтың чазаглыг дээрбек оруктарында эрттирген, чаңчылчаан авточарышка «Шуурган» кончуг эки түпелдиг болган: «Жигули» болгаш «Москвич» чарыштырарының кубогун спорт мастери В. Савицкий чаалап алган, Г. Дгебуадзе 1600—2000 дорбелчин сантиметр хемчээлдиг ходелдирикчилериг машиналарның чарыжынга бирги черни алган, спорт мастери М. Логинов «Волга» машиналарның чарыжынга хөй санныг киржикчилериниң аразындан эртип келгеннериниң үшкүзү болган.

...ССРЭ-ниң алдарлыг тренери, бүгү-эвилел категориялыг судья Борис Шульцка баштаткан болүк автомобилистериниң ол клубту үндезилеп тургусканындан бээр алды чыл болган. Маргылдаадан маргылдаага чедир, чарыштан чарышка чедир «Шуурганның» кашпагайы дам бар чыдар. Спортуң ол шудургу хевиринге шынаала ынак 50 авточарыштырыкчы болгаш техниктер боттарының арга-мергежилин доктаамал сайзыраңгайжыдын турар.

ЧУРУКТА: Чарыш эгелээн! Спорт мастери Гурам Дгебуадзениң чарыштырар автомобилин башкарып чорууру бүзүрелдиг.

ЧУРУКТА: кудумчу эзэниге чечектер.

А. РУХАДЗЕНИҢ фотолары.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Чоргаарланып чор бис

Совет Тывавыстың юбилейиң эртке-ле үр болбаан. Өөрүшкүлүг болуушкуннар, сеткил ханар ужуражышкынар амдаа уттундурбаан. Бистиң республиканың экономика, культура, уран үүл талазыбыле чедишкиннерге кымдаа чоргаарланыр. Ук чедишкиннериниң Москвага бараадгадыы база эрткен болгай. Ону солундан номчуп, радиодан дыңнап турдувус. Ол черле өөрүнүүр-дүр.

Тыва черниң аян-шинчизи чаартынып, оорушкүнүң, аскежиниң аялгалары чаңгыланып турарын магадаар-дыр мен. Бистиң артистеривис, ансамбливис, чогаалчыларывыс, хөгжүмчүлеривис, ол ышкан цирк артистери үүгле бистиң республикага эвес, харын улуг Саяның ажыл, калбак делгем торээн чуртувустуң улуг-улуг хоорайларынга оюн концертин көргүзүп турар апарган ышкажыл. Оларның аразында Тыва АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң улустуң артизи Владимир Оскал-оолга удуртканы тыва цирк болүү мырынай делегейни дескинген болгай. Чоокта чаа-ла оларны көргүзүүн Чаа-Хөлге сонуургап көргеш, база катап чоргааралым хайнытып, бо одуругларны бижипир ужурга таварыштым.

Коммунизмче оруктап шапкын хөгжүп олурар Совет Тывавыстын уран ырлары, казыргы дег танцылары, таалаңчыг аялгалары ам-даа чаңгыланзын.

Х. ОЧУР.
Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну.
Улут-Хем район.

АГДААР

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын ёзугаар алырга, бөгүн республиканга бүргеп, аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Сонгубарының угланылыкынынг хат кошкаандан күштүүнге чедер. Агаарның температуразы даглыг районнарга 2—7, өскелериге 8—13 градус соор.

Кызылга булуттаар, хат кошкак. Агаарның температуразы 8—10 градус соок болур.

СИБИРЬ ОРУУ

Шаандагы Сибирь кандыг турганыл? Хаанныг Россияның үезинде ол шолулгениң думбей, караңгы ораны турган. Ынчан Сибирьже кара чаңгыс орук шөлүлген. Ол шөлүттүргеннериң үё-човууру, демир дичия-бектиг дааш-шимээнибиле долдунган турган. Олар үүгле шөлүттүргеннер човуланын көрүп эртип келген.

Сибирь оруунуң төөгүзү улуг. Ону 1580 чылдан бээр санап болур. 1883 чылдан эгелеп хаан чазаа Сибирьже база бир улуг орукту чоруткан. Ол Москвадан үнгеш Уфа, Челябинск, Курган, Тюмень, Омск таварын келген. Оон соонда чоорту Сибирьниң эрги оруубиле каттышкан. Ол оруктап Владимир Ильич Ленин чорааш, Шушька шолулгезин эрттирип чедип келген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соонда Сибирь оруу революсту улуг демиселдиң чылдарын көргеп.

1918 чылдың чайы. Кызыл Шериг дижинге чедир чепсегленген ак гвардейжилериниң болгаш даштыкы интервенцияның халдаашкынынга удур согуглу таварыштырбышаан, чоорту дедир аткаарлаан.

1919 чылдың июльдан декабрьга чедөр база 1920 чылдың чазынында Кызыл Шериг ак гвардейжилерни, даштыкы интервентилерни чылча шаап, Сибирь оруу-биле сүүрүп эгелээн болгаш Чоол чүк таварты Оожум океанче үндүр сывырыпкан.

Сибирь оруунуң ол-бо талаларында маадырлыг кызыл шергжилериниң, кызыл партизанларының турасказаалары бо-ла таварышкылаар. Олар Төрээн чуртунуң хамаарышпас чоруу, хосталгазы дээш амы-тынын харам чокка бергеннер.

Сибирь оруу тургустунгандан бээр ийи чүс чыл ашкан. Ол хилинчек-човуланың оруу турганындан аас-кежиниң оруунде шилчээн. Оон чаныңда турар амгы үениң суурлары, хоорайлары үүден чараш кестүп турар.

Байкал-Амур магистралын тудар дериг-херекселдер чаартынган Сибирь оруу-биле чоруп турар. Сибирьниң амгы чазаглыг оруу-биле чүс-чүс машиналар дүне-хүндүс оок шуужуп, улуг чуртун ыракчок хоорайларынче улус ажыл-агыйынга эргежок чугула чүүкту сөбтүп чедирип турар.

Сибирьниң амгы улуг оруу мындыг-дыр.

В. НИМБУЕВ.

«ЛАДА» АНСАМБЛЬ

Аас чогаалының Воронежте «Лада» ансамбли даштыкы чурттарже көргүзүглер кылып чоруптар деп турар. Ол ансамбльдиң киржикчи бүгүдези ыраап, танцылап, хөгжүм херекселдери-биле база ойнап билир. Коллективтиң концерт программазында Воронеж областың чонунуң чогаадылгазының эң эки хевирлерин киргген. Талантылыг артистериниң холдарынга бурунгунуң уттундурган орус хөгжүм херекселдери: кугикла, шоор, жалейка, трещотка, гусли, допшуулуур, домра катап ойнай берген. «Лада» ансамбль—делегейниң аас чогаалының Югославияга болган V студентилер фестивалының диплому-биле, ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан. Ансамбльдиң уран чүүл удуртукчузу — Е. Шелеманов.

ЧУРУКТА: көргүзүг бүдүүзүнде.

В. КОЖЕВНИКОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

«АЛАН» АНСАМБЛЬ

Бистиң чуртувуста кежигүнерге соок чепсекти эдилээр кылдыр чөпшээрел каан ховар коллективтериниң бирээзи ол. Харын-даа чепсек херекселиби-биле күрүне кызыгаарын безин эртип болур. Олар кандыг-бир шош-содаачы, дайынзырак улустар эвес-тир. Сонгу-Осетиянның Күрүнеиниң улусчу танцыларының «Алан» ансамбليниң национал танцылар күүседирде эргежок чугула херекселдери—хылыштар болгаш селемелер.

Танцычы сценаже Кавказтың даг чурттуларының шагдаа бээр чарылбас чепсээн бүдүп оваазы-биле куспактапкан маңнап үүнүп кээр. Хылыштар оон диштеринге кылаңайнып, арны-бажының чаны-биле шокарңайнып эртип турда кижи кайгап каар. 24 хылыш-биле «үүседир опзагай дээш танцы ындыг.

«Алан» 1938 чылда тургустунган. Туруп келгени 36 чылдарының иштинде даглыг республиканың чонунуң тоолчургу овур-хевирин сиирген хөй-хөй танцыларны тургускан.

Ансамбльдиң уран чүүл удуртукчузу Жанна Кабоева чонунуң уран чүүл хевирлерин тургузуг бүрүзүнге ажыглаан турар. Шак-ла ол судал-дамырдан массалыг национал «Симд» деп танцы тывылган. Ол танцы чокка Осетияга ам чаңгыс-даа байырлал чалгаараанчыг ышкаш сагындырар. Хевир, күүседилге талазы-биле полнозсимээр танцыда уруглар амыдыралдың чараш каазын, бүдүштүг, ак сеткилдиг чорукту, а оолдар—эрес-дидимин, кашпагай, мергенин, дөстүнмезин илередир. «Алан» Болгарияга, Венгрияга, Польшага, Канадага, Англияга, Сирияга, Ливана — каяа-даа аалдан чорда ол чараш танцы көрүкчүлериниң таалалын, соонургалын алган оттуруп чораан. Ол дег үнелелди хылыштар-биле танцы болгаш аныяктарның ботботтарынга миннишкинин көргүскен «Хонга-Кифт» («Чалалга») деп танцы база ап келген.

Оларның программазында Сонгу-Осетиянның бөгүнгү амыдыралынга турасказаткан танцылар база онза солун. Республиканың 50 чылынга турасказаткан көргүзүглериниге белеткээн танцылары совет улустуң акы-дуңма өг-бүлезинге даг чурттугларының чаа амыдыралының чечектелишкининиң лугайында чурумалдар болгаш. Оларга «Даг эзиринин салгалы», «Кадарчылар чайлагда», «Уруглар танцызы» болгаш «Кырганның хар харлааны» деп танцылар хамааржыр. Ансамбль ол программазын Ленинградка база бараалгадын чораан.

Ансамбльдиң артистери шупту аныяктар, эң улуу-ла 24 харлыг. Оларның хөй кезин уран чүүлче оруун даг аулдарынга бот-тывынгыр ансамбльдерге эгелээн. Хылыштар-биле танцының ховар дээш күүседикчизи республиканың алдарлыг артизи Коста Дзбоева улустуң танцыларынга чажындан өөренген. Сонгу-Осетия уран чүүл училищезинин танцы салбырын дооскан. Ону колхозтуң удуртукчулары өөредип чоруткан. Ол-ла училищени өзүп орар аныяк танцычы, Сонгу-Осетин автономнуг республиканың алдарлыг артизи Нодар Плиев база дооскан. Даг чурттуг кыстарның кижиниң сагыш-сеткилин доюлдуруп кээр овур-хевирин Земфира Клаева, Тамара Икаева слар чараш оюну-биле тургускан.

«Алан» —аныяктарның болгаш студентилериниң бүгү-делегей фестивальдарының ийи дакпыр лауреады. Ансамбльдиң оюнуң ам Бельгияның болгаш Голландияның көрүкчүлери сонуургаар.

— Репертуарывыста бар эң эки танцыларывысты гастрольларга ап чоруур бис. Бельгияга болгаш Голландияга Сонгу-Осетиянын чээрби ажыг танцыларын бараалгадыр бис —деп, ансамбльдиң уран чүүл удуртукчузу Жанна Кабоева чугаалаан, —ында танцының уран мерген тускай дылы-биле чонувустуң төөгүзүн, оон бурун тоолчургу үезин, республиканың бөгүнгү амыдыралын сөглеп чедер бис—деп, тайылбырлады. Программада ССРЭ-ниң улустарының национал танцылары база киргения түүнелинде демдегледи.

Петр ЯЩЕНКО,
(ПМА-ның корреспондентизи).

Телевидение

НОЯБРЬ 20-ДЕ

МОСКВАДАН

16.00—Өөнүг телекөргүзүг. Ракета шериниң болгаш курган чер шериниң артиллериязының командылакчызы, артиллерияның маршалы Г. Е. Передельскийниң чугаазы.
16.15—Концерт.
16.45—Өөнүг телекөргүзүг. «Экранда — кинокомедия». «Дээр дүлүүрү».
18.00—«Ye». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30—«Сылдысчыгаш». Дамчыдылга.
19.00—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.10—Кара-Калпак АССР-ниң тургустунганындан 50 чыл болганынга. Дамчыдылгада Узбекистанның Компартиязының Кара-Калпак обкомунуң бирги секретары К. К. Камалов киржип турар.

КЫЗЫЛДАН

19.40—Телемедээлер.
19.55—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00—Өөнүг телекөргүзүг. ССР Эвилелиниң Күрүнеиниң үлегерлиг Биче театрының фильм-шиизинин баштайгы көргүзүү. М. Горький «Ирей».
22.30—«Силерниң бажыңыңарда». Көрүкчүлерниң чугааларын ёзугаар музыкалыг программа.
23.00—«Ye». Информастыг программа.
23.30—01.45—Өөнүг телекөргүзүг. Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Крылья Советов» (Москва)—«Химик» (Воскресенск).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ЮЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Оклахома боду хевээр» 9.20, 11.40, 14.00, 16.20, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Опчок алышкылар» 9.30, 11.10, 12.50, 14.30. «Ажык ном» (1-ги, 2-ги сериялары) 16.10, 19.50, шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кара майык-тааштыг бедик ак кижи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ол хире улуг оол» 10.30, 15.00. «Дмитрий Кантемир» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Кызыл-садыг ажыглаттынып турган садыг дериглерин садып турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министолер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1).

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тиражы 16056. ЧАГЫГ № 268.

ТС—01264.